

МІНІСТЕРСТВО ФІНАНСІВ УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКА ДЕРЖАВНА ФІНАНСОВА
АКАДЕМІЯ

НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИЙ ВІДДІЛ

МЕТОДИЧНІ МАТЕРІАЛИ

НА ТЕМУ

„МОДЕРНІЗАЦІЯ ВИЩОЇ
ОСВІТИ УКРАЇНИ
І БОЛОНСЬКИЙ ПРОЦЕС”

Львів – 2004

МОДЕРНІЗАЦІЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ І БОЛОНСЬКИЙ ПРОЦЕС

Методичні матеріали

Підготували:

В. Бек, В. Легка, О. Пастушенко, Г. Капленко

Підписано до друку 01.10.2004р.

Львівська державна фінансова академія
Відділ технічних засобів навчання та видавництва

З М І С Т

Розділи

Стор.

<i>Вступ. Євроінтеграція України як чинник соціально-економічного розвитку держави .....</i>	<i>4</i>
<i>1. Зміст і головні складові Болонського процесу.....</i>	<i>7</i>
<i>2. Болонський процес як засіб інтеграції і демократизації вищої освіти .....</i>	<i>12</i>
<i>3. Розширення доступу до вищої освіти .....</i>	<i>18</i>
<i>4. Забезпечення та гарантія якості вищої освіти .....</i>	<i>19</i>
<i>5. Вищі навчальні заклади та студентство.....</i>	<i>22</i>
<i>6. Основні завдання, принципи та етапи формування Європейського простору вищої освіти.....</i>	<i>24</i>
<i>7. Додаток до диплома як засіб забезпечення можливості працевлаштування.....</i>	<i>29</i>
<i>8. Запровадження кредитно-модульної системи організації навчального процесу у вищих навчальних закладах України.....</i>	<i>34</i>
<i>9. Європейська система трансферу кредитів – ECTS.....</i>	<i>37</i>
<i>10. Шкала оцінювання ECTS для оцінки якості досягнень студента.....</i>	<i>40</i>
<i>11. Педагогічний експеримент щодо запровадження кредитно-модульної системи організації навчального процесу.....</i>	<i>45</i>
<i>12. Організація оцінки результатів роботи студента.....</i>	<i>50</i>
<i>13. Принципи, шляхи і засоби адаптації вищої освіти України до Європейського простору вищої освіти.....</i>	<i>52</i>
<i>14. Співпраця Міністерства освіти і науки з Європейським Союзом.....</i>	<i>61</i>
<i>15. Перелік нормативних документів Міністерства освіти і науки України та рекомендованої літератури з питань запровадження кредитно-модульної системи.....</i>	<i>63</i>
<i>Додатки.....</i>	<i>67</i>

Вступ. Євроінтеграція України як чинник соціально-економічного розвитку держави

У сучасному світі, який ввійшов у третє тисячоліття, розвиток України визначається у загальному контексті Європейської інтеграції з орієнтацією на фундаментальні цінності західної культури: парламентаризм, права людини, права національних меншин, лібералізацію, свободу пересування, свободу отримання освіти будь-якого рівня та інше, що є невід’ємним атрибутом громадянського демократичного суспільства.

Для України, у культурно-цивілізаційному аспекті, європейська інтеграція – це входження до єдиної сім’ї європейських народів, повернення до європейських політичних і культурних традицій. Як свідомий суспільний вибір перспектива європейської інтеграції – це вагомий стимул для успіху економічної і політичної трансформації, що може стати основою національної консолідації. Європейська інтеграція, таким чином, стає ключовою ланкою відкриття України світу, переходу від закритого тоталітарного до відкритого демократичного суспільства.

З метою реалізації стратегічного курсу України на інтеграцію до Європейського Союзу, забезпечення всебічного входження України у європейський політичний, економічний і правовий простір та створення передумов для набуття Україною членства у Європейському Союзі Указами Президента України затверджена Стратегія інтеграції України до Європейського Союзу. Основними напрямками культурно-освітньої і науково-технічної інтеграції визначено впровадження європейських норм і стандартів в освіті, науці і техніці, поширення власних культурних і науково-технічних здобутків у ЄС.

Згідно зі „Стратегією інтеграції України до Європейського Союзу”, затвердженої Указом Президента України, поряд з іншими напрямками європейської інтеграції культурно-освітній та науково-технічний займають особливе місце, зумовлене потенційною можливістю досягти вагомих успіхів

у інтеграційному процесі саме на цих напрямках. Вони охоплюють галузі середньої і вищої освіти, перепідготовку кадрів, науку, культуру, мистецтво, технічну і технологічну сфери.

Інтеграційний процес на відповідних напрямках полягає у впровадженні європейських норм і стандартів в освіті, науці і техніці, поширенні власних культурних і науково-технічних здобутків у ЄС. У кінцевому результаті такі кроки спрацьовуватимуть на підвищення в Україні європейської культурної ідентичності та інтеграцію до загальноєвропейського інтелектуально-освітнього та науково-технічного середовища.

Здійснення даного завдання передбачає взаємне зняття будь-яких принципових, на відміну від технічних, обмежень на контакти і обміни, на поширення інформації. Особливо важливим є здійснення спільних наукових, культурних, освітніх та інших проектів, залучення українських вчених та фахівців до загальноєвропейських програм наукових досліджень.

Протягом 1995-2004 років Міністерство освіти і науки України на основі міжнародних документів з питань демократії, гуманізації в галузі освіти і прав людини здійснило ряд масштабних заходів по створенню нової нормативно-правової бази національної вищої освіти України. Прийнятий в Україні комплекс нормативно-правових документів, пройшов апробацію на міжнародному рівні і визначає ідеологію реформування всієї освітньої галузі.

Процес об'єднання Європи, його поширення на схід і на прибалтійські країни супроводжується формуванням спільного освітнього і наукового простору та розробкою єдиних критеріїв і стандартів у цій сфері в масштабах усього континенту. Цей процес дістав назву Болонського від назви університету в італійському місті Болонья, де були започатковані такі ініціативи.

Ключові позиції Болонського процесу:

Запровадження двоциклового навчання. Фактично пропонується ввести два цикли навчання: 1-й – до одержання першого академічного ступеня і 2-й – після його одержання. При цьому тривалість навчання на 1-му циклі має бути не менше 3-х і не більше 4-х років. Навчання впродовж другого циклу може передбачати отримання ступеня магістра (через 1-2 роки навчання після одержання I-го ступеня) і/або докторського ступеня (за умови загальної тривалості навчання 7-8 років).

Запровадження кредитної системи. Пропонується запровадити у всіх національних системах освіти систему обліку трудомісткості навчальної роботи в кредитах. За основу пропонується прийняти ECTS, зробивши її нагромаджувальною системою, здатною працювати в рамках концепції „навчання впродовж усього життя”.

Контроль якості освіти. Передбачається організація акредитаційних агентств, незалежних від національних урядів і міжнародних організацій. Оцінка буде ґрунтуватися не на тривалості або змісті навчання, а на тих знаннях, уміннях і навичках, що отримали випускники.

Розширення мобільності. На основі виконання попередніх пунктів передбачається істотний розвиток мобільності студентів. Окрім того, ставиться питання про розширення мобільності викладацького й іншого персоналу для взаємного збагачення європейським досвідом. Передбачається зміна національних законодавчих актів у сфері працевлаштування іноземців.

Забезпечення працевлаштування випускників. Одним із важливих положень Болонського процесу є орієнтація вищих навчальних закладів на кінцевий результат: знання й уміння випускників повинні бути застосовані і практично використані на користь усієї Європи. Усі академічні ступені й інші кваліфікації мають бути затребувані європейським ринком праці, а професійне визнання кваліфікацій має бути спрощене. Для забезпечення визнання кваліфікацій планується повсюдне використання Додатка до диплома, який рекомендований ЮНЕСКО.

Забезпечення привабливості європейської системи освіти. Одним із головних завдань, що має бути вирішене в рамках Болонського процесу, є залучення в Європу більшої кількості студентів з інших регіонів світу.

1. Зміст і головні складові Болонського процесу

Інтеграційний процес у науці й освіті має дві складові: формування співдружності провідних європейських університетів під егідою документа, названого Великою хартією університетів (*Magna Charta Universitatum*), та об'єднання національних систем освіти і науки в європейський простір з єдиними вимогами, критеріями і стандартами. Головна мета цього процесу – консолідація зусиль наукової та освітянської громадськості й урядів країн Європи для істотного підвищення конкурентоспроможності європейської системи науки і вищої освіти у світовому вимірі (наприклад, протягом останніх 15–20 років вона значно поступається американській системі), а також для підвищення ролі цієї системи в суспільних перетвореннях. Болонський процес мав свою передісторію, що полягає в розробленні та підписанні представниками країн Європи Лісабонської конвенції (1997р.) про визнання кваліфікацій для системи вищої освіти європейського регіону та Сорбоннської декларації (Париж, Сорбонна, 1998 р.) щодо узгодження структури системи вищої освіти в Європі. Сам же Болонський процес на рівні держав було започатковано 19 червня 1999 року в Болоньї (Італія) підписанням 29 міністрами освіти від імені своїх урядів документа, який назвали „Болонська декларація”. Цим актом країни-учасниці узгодили спільні вимоги, критерії та стандарти національних систем вищої освіти і домовилися про створення єдиного європейського освітнього та наукового простору до 2010 року. У межах цього простору мають діяти єдині вимоги до визнання дипломів про освіту, працевлаштування та мобільності громадян, що істотно підвищить конкурентоспроможність європейського ринку праці й освітніх послуг. Власне, цим документом було задекларовано прийняття загальної системи порівняльних освітньо-кваліфікаційних рівнів, зокрема через затвердження додатка до диплома; запровадження в усіх країнах двох циклів навчання за формулою 3 + 2, при цьому перший, бакалаврський цикл має тривати не менше трьох

років, а другий, магістерський – не менше двох років, і вони мають сприйматися на європейському ринку праці якраз як освітні і кваліфікаційні рівні; створення систем кредитів відповідно до європейської системи трансферу оцінок, включно з постійним навчанням; сприяння європейській співпраці щодо забезпечення якості освіти, розробка порівняльних критеріїв і методів оцінки якості; усунення перешкод на шляху мобільності студентів і викладачів у межах визначеного простору.

Наступний етап Болонського процесу відбувся у Празі 19 травня 2001 року, де представники 33 країн Європи підписали Празьке комюніке. Головні рішення цього саміту такі: країни знову підтвердили свою позицію щодо цілей, визначених Болонською декларацією; учасники високо оцінили активну участь у процесі Європейської асоціації університетів (EUA) та національних студентських спілок Європи (ESIB); вони відзначили конструктивну допомогу з боку Європейської комісії та висловили свої зауваження щодо подальшого процесу, беручи до уваги різні цілі Болонської декларації.

На саміті було виділено важливі елементи Європейського простору вищої освіти, а саме: постійне навчання протягом усього життя; мотивоване залучення студентів до навчання; сприяння підвищенню привабливості та конкурентоспроможності європейського простору вищої освіти для інших регіонів світу (зокрема, аспекти транснаціональної освіти).

Третій етап Болонського процесу відбувся в Берліні 18–19 вересня 2003 року, де було підписано відповідне комюніке. Принципово нове рішення Берлінського саміту – поширення загальноєвропейських вимог і стандартів уже й на докторські ступені. Установлено, що в країнах – учасницях Болонського процесу – має бути один докторський ступінь – „доктор філософії” у відповідних сферах знань (природничі науки, соціогуманітарні, економічні та ін.). Була запропонована формула триступеневої освіти (3-5-8), згідно з якою не менше трьох років відводиться для отримання рівня „бакалавр”, не менше 5 років – для отримання рівня „магістр” і не менше 8

років для отримання вченого ступеня „доктор філософії”. Важливо, що освітньо-кваліфікаційні рівні і вчений ступінь розглядаються як складові цілісної системи освіти людини. Акцентовано увагу на потребі сприяти європейському простору вищої освіти. Було приділено особливу увагу важливості контролю і дотримання європейських стандартів якості освіти на усьому просторі. Ці стандарти в Європі розробляє і підтримує відома міжнародна організація, що має назву „Європейська мережа з гарантування якості (European Network Quality Assurance - ENQA)”. Розроблено додаткові модулі, курси та навчальні плани з європейським змістом, відповідною орієнтацією й організацією. Наголошено на важливій ролі, яку мають відігравати вищі навчальні заклади, щоб зробити реальністю навчання протягом усього життя. Зазначено, що європейський простір вищої освіти та європейський простір дослідницької діяльності – дві взаємопов’язані частини спільноти знань. Важливо, що з урахуванням цих нових рішень до Болонської співдружності разом з іншими шістьма країнами було прийнято і Росію (отже, до Болонського процесу сьогодні входять 40 країн Європи). Зрозуміло, що з огляду на глибокі традиції російської освіти і науки Російській Федерації буде непросто відмовитися від багатьох переваг своєї системи, наприклад від двох вчених ступенів, в перспективі – від Вищої атестаційної комісії як державного органу контролю за стандартом наукових ступенів та ін.

Четвертий саміт Болонського процесу заплановано провести 19–20 травня 2005 року в Бергені (Норвегія).

Отже, Болонський процес – це процес структурного реформування національних систем вищої освіти країн Європи, зміни освітніх програм і потрібних інституційних перетворень у вищих навчальних закладах Європи. Його метою є створення до 2010 року європейського наукового та освітнього простору задля підвищення спроможності випускників вищих навчальних закладів до працевлаштування, поліпшення мобільності громадян на європейському ринку праці, підняття

конкурентоспроможності європейської вищої школи. Для досягнення цієї мети було запропоновано прийняти зручні та зрозумілі градації дипломів, ступенів і кваліфікацій; увести в своїй основі двоступеневу структуру вищої освіти; увести взаємовизнаний на європейському просторі вчений ступінь доктора філософії; використати єдину систему кредитних одиниць (систему ECTS – European Community Course Credit Transfer System), яку ще називають системою кредитних одиниць, системою кредитних заліків, системою кредитних рівнів, системою залікових одиниць, кредитною системою взаємовизнання тощо; увести уніфіковані і взаємно визнані на європейському просторі додатки до диплома; напрацьовувати, підтримувати і розвивати європейські стандарти якості із застосуванням порівняльних критеріїв, механізмів і методів їх оцінки відповідно до вимог ENQA; усунути наявні перепони для розширення мобільності студентів, викладачів, дослідників і управлінців вищої школи.

На всіх етапах Болонського процесу було проголошено, що цей процес добровільний; полісуб'єктний; такий, що ґрунтується на цінностях європейської освіти і культури; такий, що не нівелює національні особливості освітніх систем різних країн Європи; багатоваріантний; гнучкий; відкритий; поступовий.

Але не слід ідеалізувати Болонський процес. Він нерівномірний, суперечливий, складний. Його цілі ще дуже гіпотетичні. Як приєднання до цього процесу, так і неприєднання мають свої переваги та ризики. Втім, з урахуванням усіх „за” і „проти” для країн, які прагнуть до економічного і суспільного розвитку і, зрештою, вступ до Європейського Союзу (ЄС), альтернативи Болонському процесові немає. Ми вже значно спізнюємося щодо цього.

І чим більше зволікатимемо з рішучими кроками, тим важчим для нас буде вступ до Болонської співдружності. Якщо на установчій конференції в Болоньї 1999 року до перших 29 країн майже не висували суттєвих вимог, то вже на Празькому саміті 2001 року до наступних чотирьох кандидатів вони були досить серйозними, а сім країн, які

входили до Болонської співдружності на Берлінському саміті 2003 року, змушені були витримати справжній іспит. Безперечно, вступ до цієї співдружності наступних країн на Бергенському саміті 2005 року буде дуже складним.

Для того, щоб вступити до Болонської співдружності і, головне, стати її повноправним членом, Україні треба буде піти на суттєві перетворення в системі вищої освіти і науки. Найважливіше при цьому провести ґрунтовний порівняльний аналіз вітчизняної системи науки й освіти з європейською (за болонською моделлю). За результатами цього аналізу визначити, що потрібно буде змінити в нашій системі, і започаткувати відповідні реформи.

Ці реформи вже не зможуть бути „косметичними”. Вони мають стосуватися глибинних основ нашої освіти й науки. Здійснюючи їх, ми повинні будемо відповісти на запитання: чого і як слід навчати в сучасному світі гострої конкуренції? Ми не зможемо уникнути реальної інтеграції вітчизняної науки й освіти. Через складності з розпізнаванням освітньо-кваліфікаційного рівня „спеціаліст” виникне потреба започаткувати еквівалентну систему другого рівня. Особливо це важливо для підготовки і кваліфікації інженерів в умовах креативної практики, що має закінчуватися обов’язковим винахідництвом і створенням нової техніки. Доведеться приймати нелегкі рішення стосовно системи наукових ступенів кандидатів і докторів наук та принципів їх присудження.

На шляху цих реформ виникне ще багато складних проблем. Але особливість найближчого періоду в тому, що уникнути зазначених перетворень уже неможливо, бо, не проводячи реформ або зволікаючи з ними, наша країна підсилуватиме ізоляційні явища як з боку Європи, так і з боку Росії, дедалі більше поглиблюючи власну суспільну й економічну кризу.

2. Болонський процес як засіб інтеграції і демократизації вищої освіти

Незважаючи на досягнення освіти, які забезпечує нова соціополітична система України, вона, однак, ще не забезпечує потрібної якості. Чимало випускників вищих навчальних закладів не досягли належного рівня конкурентоспроможності на європейському ринку праці. Це зобов'язує глибше аналізувати тенденції в європейській та світовій освіті.

Необхідність реформування системи освіти України, її удосконалення і підвищення рівня якості є найважливішою соціокультурною проблемою, яка значною мірою обумовлюється процесами **глобалізації** та потребами формування позитивних умов для **індивідуального розвитку** людини, її соціалізації та самореалізації у цьому світі.

Зазначені процеси диктують перш за все необхідність визначення, гармонізації та затвердження нормативно-правового забезпечення в галузі освіти з урахуванням вимог **міжнародної та європейської систем стандартів та сертифікації**.

В Україні, як і в інших розвинених країнах світу, вища освіта визнана однією із провідних галузей розвитку суспільства. Стратегічні напрями розвитку вищої освіти визначені Конституцією України, Законами України „Про освіту”, „Про вищу освіту”, Національною доктриною розвитку освіти, указами Президента України, постановами Кабінету Міністрів України.

Основною метою державної політики в галузі освіти є створення умов для розвитку особистості і творчої самореалізації кожного громадянина України, оновлення змісту освіти та організації навчально-виховного процесу відповідно до демократичних цінностей, ринкових засад економіки, сучасних науково-технічних досягнень.

Розглядаються такі пріоритетні напрями державної політики щодо розвитку вищої освіти:

- особистісна орієнтація вищої освіти;

- формування національних і загальнолюдських цінностей;
- створення для громадян рівних можливостей у здобутті вищої освіти;
- постійне підвищення якості освіти, оновлення її змісту та форм організації навчально-виховного процесу;
- запровадження освітніх інновацій та інформаційних технологій;
- формування в системі освіти нормативно-правових і організаційно-економічних механізмів залучення і використання позабюджетних коштів;
- підвищення соціального статусу і професіоналізму працівників освіти, посилення їх державної і суспільної підтримки;
- розвиток освіти, як відкритої державно-суспільної системи;
- інтеграція вітчизняної вищої освіти до європейського та світового освітніх просторів.

Сучасні загальноцивілізаційні тенденції розвитку системно впливають на реформування системи освіти України, яке передбачає:

- перехід до динамічної ступеневої системи підготовки фахівців, що дасть змогу задовольняти можливості особистості в здобутті певного освітнього та кваліфікаційного рівня за бажаним напрямком відповідно до її здібностей, та забезпечити її мобільність на ринку праці;
- формування мережі вищих навчальних закладів, яка за формами, програмами, термінами навчання і джерелами фінансування задовольняла б інтересам особи та потреби кожної людини і держави в цілому;
- підвищення освітнього і культурного рівня суспільства, створення умов для навчання протягом усього життя;
- піднесення вищої освіти України до рівня вищої освіти в розвинутих країнах світу та її інтеграція у міжнародне науково-освітнє співтовариство.

Стратегічними завданнями реформування вищої освіти в Україні є трансформація кількісних показників освітніх

послуг у якісні. Цей трансформаційний процес має базуватися на таких засадах:

➤ по-перше, це національна ідея вищої освіти, зміст якої полягає у збереженні і примноженні національних освітніх традицій. Вища освіта покликана виховувати громадянина держави Україна, гармонійно розвинену особистість, для якої потреба у фундаментальних знаннях та у підвищенні загальноосвітнього і професійного рівня асоціюється зі зміцненням своєї держави;

➤ по-друге, розвиток вищої освіти повинен підпорядковуватись законам ринкової економіки, тобто закону розподілу праці, закону змінності праці та закону конкуренції, оскільки економічна сфера є винятково важливою у формуванні логіки суспільного розвитку. Водночас, необхідно враховувати при цьому не менш важливі чинники – соціальні, політичні, духовного життя, суспільної свідомості, культури та морально психологічних цінностей. Значна частина проблем, що накопичилася у системі вищої освіти, пов'язані насамперед із розбалансованістю комплексу зазначених чинників суспільних перетворень;

➤ по-третє, розвиток вищої освіти слід розглядати у контексті тенденцій розвитку світових освітніх систем, у т.ч. європейських. Зокрема, привести законодавчу і нормативно-правову базу вищої освіти України до світових вимог, відповідно структурувати систему вищої освіти та її складові, упорядкувати перелік спеціальностей, переглянути зміст вищої освіти; забезпечити інформатизацію навчального процесу та доступ до міжнародних інформаційних систем. Вищій школі необхідно орієнтуватись не лише на ринкові спеціальності, але й наповнити зміст освіти новітніми матеріалами, запровадити сучасні технології навчання з високим рівнем інформатизації навчального процесу, вийти на творчі, ділові зв'язки із замовниками фахівців.

У 2001 році вступив у дію „Комплекс нормативних документів для розробки складових системи стандартів вищої освіти”. Даним документом регламентуються нові вимоги до освіти і професійної підготовки фахівців у вищому

навчальному закладі, що обумовлені ідеями і принципами ступеневої освіти в Україні. У числі засад і факторів, що обумовили виникнення концепції ступеневої освіти названі:

- демократизація суспільства, формування нових соціально-економічних структур, їхня орієнтація на ринкові відносини, жорстка професійна конкуренція;

- необхідність розрізнати два процеси, що є основою діяльності вищого навчального закладу – освіти і професійної підготовки. Відповідно до ступеневої освіти підготовка фахівців (IV ступеня) орієнтована на мобільність і мінливість соціальної і виробничої діяльності, адаптація до яких виступає як одна з ознак рівня освіти;

- забезпечення випускникам можливості здійснювати професійну кар'єру при одночасному дотриманні ними принципів соціальної справедливості, відповідальності, загальнолюдських цінностей і моралі;

- диференціація вимог до характеру і змісту освіти і професійної підготовки фахівців з вищою освітою різних освітньо-кваліфікаційних рівнів;

- впровадження механізму об'єктивного педагогічного контролю із визначення результатів діяльності системи вищої освіти і навчальних досягнень тих, хто навчається. До такого віднесена технологія стандартизованого тестування.

Стає усе більш очевидним, що необхідна розробка довгострокової програми структурної адаптації національної освітньої політики до нових міжнародних умов.

В цьому контексті реформування вищої освіти України бажано проводити враховуючи вимоги Міжнародної стандартної класифікації занять (ISCO-88 (МСКЗ)), Міжнародної стандартної класифікації освіти (ISCED-97 (МСКО)), Міжнародного стандарту якості серії ISO 9000 та вимог, критеріїв та стандартів, які узгодили країни-учасниці Болонського процесу.

Європейські вищі навчальні заклади взяли на себе завдання та головну роль у створенні **Європейського простору вищої освіти**.

Основні цілі Болонського процесу:

- побудова Європейського простору вищої освіти як передумови розвитку мобільності громадян з можливістю їх працевлаштування;
- посилення міжнародної конкурентоспроможності як національних, так і в цілому Європейської систем вищої освіти;
- досягнення більшої сумісності та порівнянності систем вищої освіти;
- формування та зміцнення інтелектуального, культурного, соціального та науково-технічного потенціалу окремих країн та Європи у цілому;
- підвищення визначальної ролі університетів у розвитку національних та Європейських культурних цінностей;
- змагання з іншими системами вищої освіти за студентів, вплив, гроші та престиж.

Стояти осторонь від цього процесу Україна не може. Освітянське суспільство України зацікавлене діяти зі всіх напрямків Болонського процесу. Освіта вже стала одним з найважливіших чинників політики.

Україна починає робити відповідні кроки. Рішенням колегії Міністерства освіти і науки України від 28 лютого 2003 р. (протокол № 2/3-4) було ухвалено здійснення комплексу заходів щодо виходу національної вищої школи на міжнародний ринок освітніх послуг та здійснити комплекс заходів щодо організаційного забезпечення приєднання України до Болонського процесу.

Вихідні позиції учасників процесу у тексті Болонської декларації формулюються таким чином: „Європа знань є на сьогодні широко визнаним незамінним фактором соціального і людського розвитку, а також невід’ємною складовою зміцнення та інтелектуального збагачення європейських громадян, оскільки саме така Європа спроможна надати їм необхідні знання для протистояння викликам нового тисячоліття разом із усвідомленням спільних цінностей та належності до єдиної соціальної і культурної сфери”.

Болонський процес – один з інструментів не лише інтеграції в Європі і в Європу, а й інструмент загальної світової тенденції нашого часу – глобалізації. Європейська спільнота має намір зробити внесок у якісну освіту шляхом заохочення країн-учасниць до сприяння підвищенню якості власної освіти. Відштовхуючись від цього, Європейська комісія надає фінансову і політичну підтримку цьому процесові, що виходить за рамки ЄС. Сьогодні східноєвропейські країни лише починають приймати Болонські ідеї.

Співпраця з європейцями у сфері освіти на шляху входження України в Європу є одним із пріоритетів розвитку вищої освіти в Україні. Проте не є самоціллю проголошення йти будь-якими шляхами тільки в Європу, тільки інтегрування в Європу.

Участь вищої освіти України в Болонських перетвореннях має бути спрямована лише на її розвиток і набуття нових якісних ознак, а не на втрату кращих традицій, зниження національних стандартів якості. Орієнтація на Болонський процес не повинна призводити до надмірної перебудови вітчизняної системи освіти.

Ключова позиція реформування: Болонські вимоги – це не уніфікація вищої освіти в Європі, а широкий доступ до багатоманітності освітніх і культурних надбань різних країн. Метою є і те, щоб Європа зрозуміла, що в Україні – потужна система вищої освіти, потужні школи. Україна відчуває підтримку європейської спільноти. За цей час у нашій країні побувало багато місій Ради Європи, які розглядали стан освіти, проводили експертизу освітянської законодавчої бази і практично зауважень не було. Сьогодні вже майже немає опонентів щодо ступеневості вищої освіти. Вона підвищує мобільність і вертикальну, і горизонтальну.

Напрями розвитку вищої освіти в Україні, з одного боку, стратегічні, з іншого – вони дадуть імпульс для подальшого поліпшення стану освіти і науки вже в недалекому майбутньому. Перший напрям – це розширення доступу до вищої освіти, другий – якість освіти й ефективність

використання фахівців з вищою освітою і третій – це інтеграційні процеси.

3. Розширення доступу до вищої освіти

Визначальними тенденціями розвитку світової освітньої системи стають поглиблення її фундаменталізації, посилення гуманістичної спрямованості, духовної та загальнокультурної складової освіти, формування у студентів системного підходу до аналізу складних технічних і соціальних ситуацій, стратегічного мислення, виховання соціальної та професійної мобільності. Необхідність підтримання високої конкурентоспроможності на динамічному ринку праці вимагає також прищеплення прагнення і навичок до самонавчання, самовиховання і самовдосконалення протягом всього активного трудового життя.

В Україні розглянуті тенденції і особливості розвитку істотно ускладнюються ще й тим, що вони відбуваються на тлі процесів глибокої трансформації не тільки суспільно-політичного устрою та соціально-економічного укладу, а й суспільної психології, системи життєвих цінностей і орієнтирів, морально-етичної парадигми.

В Україні освіта визнана однією із найголовніших складових загальнолюдських цінностей. Вектор сучасної політики і стратегії держави спрямований на подальший розвиток національної системи освіти, її адаптацію до умов соціально-орієнтованої економіки, трансформацію та інтеграцію в європейське і світове співтовариства. Сьогодні суспільство почало усвідомлювати принципово нову роль освіти у сучасному інформаційному світі, тому вона вже стала одним із найважливіших чинників політики.

Сьогодні в Україні реалізується програма навчання протягом усього життя людини. Країни-учасниці Болонського процесу підкреслюють важливий внесок вищої освіти у впровадження довічного навчання в реальність. Вони приймають міри щоб спрямувати національну політику своїх країн до цієї мети і спонукати ВНЗ збільшити можливості

навчатися незалежно від віку, включаючи визнання попередньої освіти. Вони підкреслюють, що такі дії повинні бути невід'ємною складовою діяльності вищої освіти.

Структура освіти України за своєю ідеологією та цілями узгоджена із структурами освіти більшості розвинених країн світу. Україна досягла високого рівня реалізації двох стратегічних завдань: розширення доступу до отримання вищої освіти і досягнення рівня, відповідного світовим стандартам, що сприятиме найбільш повному задоволенню освітніх потреб громадян.

Забезпечити потрібну якість підготовки випускників можливо лише маючи підготовленого вступника. В останні роки в Україні у цьому плані зроблено чимало: розширення доступу за рахунок збільшення прийому, рання профорієнтація, забезпечення більшої об'єктивності вступних випробувань.

Головні сподівання щодо поліпшення ситуації з об'єктивністю процесів вступу в Україні покладаються на **незалежне (зовнішнє) тестування**. Підвищення об'єктивності оцінювання знань через зовнішнє тестування полягає у використанні рейтингової системи.

З року в рік посилюється увага до переможців всеукраїнських і міжнародних олімпіад. Щоб не втрачати таких студентів для України, необхідно супроводжувати їх у подальшому навчанні, можливо створювати їм умови для індивідуального навчання та опанування додатковими спеціальностями, підтримувати матеріально, сприяти їхньому стажуванню за кордоном і т. д. Указом Президента України з 17 лютого 2004 р. введено стипендію Президента для навчання талановитої молоді за кордоном.

4. Забезпечення та гарантія якості вищої освіти

Забезпечення якісного рівня вищої освіти є одним із головних завдань, невід'ємних від соціальної сфери. Якість освіти значною мірою регулюється Стандартами вищої освіти.

При розробці стандартів враховуються процеси створення єдиного освітнього простору в Європі. Рекомендації щодо нормативних вимог визначаються згідно з Лісабонською конвенцією і Болонською декларацією.

Запровадження ступеневої системи вищої освіти й впровадження нових освітньо-кваліфікаційних рівнів „бакалавр” та „магістр” надає широкі можливості для задоволення освітніх потреб особи, забезпечує гнучкість загальноосвітньої, загальнокультурної та наукової підготовки фахівців, підвищення їх соціального захисту на ринку праці та інтеграцію у світове освітянське співтовариство. Запровадження ступеневої вищої освіти в Україні значно розширило правові рамки фахівців, про що свідчить ратифікована Верховною Радою України конвенція „Про визнання кваліфікацій вищої освіти в європейському регіоні” (Лісабон, 1997 р.).

З метою незалежного забезпечення якісних показників освітньої діяльності законодавство України передбачає чіткий та прозорий механізм її регулювання, основними складовими якого є інституції ліцензування, атестації та акредитації. З цією метою в Україні створена відповідна державно-громадська інституція – Державна акредитаційна комісія (ДАК), яка забезпечує дотримання закладами вищої та професійно-технічної освіти вимог до встановлених відповідних нормативних показників до їх ліцензування та акредитації. До складу ДАК входять представники громадськості – найвідоміші вчені, ректори навчальних закладів та державні службовці.

За умовою акредитації видається диплом про освіту державного зразка. Оцінювання здійснюється експертною комісією за кінцевими результатами навчання, тобто професійними ознаками випускників, вимоги до яких обумовлюються відповідними нормативними документами та стандартами освіти.

Держава здійснює контроль рівня якості освіти і фахової підготовки за допомогою показників якості вищої освіти, що набула особа в результаті реалізації вищим навчальним

зкладом освітньо-фахової програми підготовки за критеріями досягнення цілей вищої освіти.

Якість вищої освіти в контексті Болонського процесу є основою створення Європейського простору вищої освіти. Країни, які входять до цього простору, підтримують подальший розвиток гарантій якості на рівні навчальних закладів, національному та європейському рівнях. Вони наголошують на необхідності розвитку критеріїв та методологій для загального користування у сфері якості освіти. Вони також підкреслюють, що, згідно з принципами автономії навчальних закладів, **первинна відповідальність за якість вищої освіти** лежить на кожному **окремому навчальному закладі**, і таким чином забезпечується можливість перевірки якості системи навчання в національних рамках.

На Європейському рівні, країни-учасниці Болонського процесу спільно з ENQA та у співпраці з EUA, EURASHE та ESIB, планують розробити узгоджені стандарти, процедури та рекомендації з питань гарантії якості вищої освіти.

Якість вищої освіти безумовно є основою створення Зони Європейської вищої освіти. Міністри підтримують подальший розвиток гарантій якості на рівні навчальних закладів, національному та Європейському рівнях. Вони наголошують на необхідності розвитку критеріїв та методологій для загального користування у сфері якості освіти.

Вони також підкреслюють, що, згідно з принципами автономії навчальних закладів, первинна відповідальність за якість вищої освіти лежить на кожному окремому навчальному закладі, і таким чином забезпечується можливість перевірки якості системи навчання в національних рамках.

Таким чином, міністри вважають, що у 2005 році національні системи гарантії якості повинні включати:

- визначення відповідальності органів та навчальних закладів, які беруть участь;

- оцінку програм закладів, яка включає внутрішній контроль, зовнішню перевірку, участь студентів та публікацію результатів;
- систему акредитації, сертифікації або подібні процедури;
- міжнародну участь, співробітництво та створення спілок.

На Європейському рівні, міністри звертаються до E NQ A та її членів, у співпраці з E U A, EURA S HE та ESIB, для розробки узгоджених стандартів, процедур та рекомендацій з питань гарантії якості, а також для впровадження системи рівноправного розгляду та/або акредитації агенцій чи органів, та звітування про досягнуті результати на зустрічі 2005 року. Належний звіт буде прийнятий після випробовування гарантій якості і інших асоціацій та організацій.

5. Вищі навчальні заклади та студентство

Країни-учасниці Болонського процесу підтримують участь ВНЗ та студентства у Болонському процесі і вважають, що лише активна участь всіх партнерів в процесі може забезпечити його довгостроковий успіх.

Усвідомлюючи, який внесок авторитетні ВНЗ можуть зробити економічний та соціальний розвиток, країни-учасниці сходяться на тому, що університети повинні бути уповноважені приймати рішення щодо своєї внутрішньої організації та управління. Вони закликають ці навчальні заклади і в подальшому впроваджувати реформи в усі сфери свого життя.

Країни-учасниці відзначають конструктивну участь студентських спілок в Болонському процесі та підкреслюють необхідність залучення студентства до подальших дій. Студентство є повноправним партнером в управлінні вищою освітою. Країни-учасниці закликають університети та студентство до більш активної участі в управлінні вищою освітою.

Загальноєвропейський простір вищої освіти (ЕНЕА) і загальноєвропейський простір дослідження (ЕРА) – два стовпи суспільства, що базується на знаннях.

Країни-учасниці Болонського процесу вважають за необхідне:

➤ дивитись за межі системи двох циклів як мети сьогодення,

➤ включити, враховуючи необхідність тісних зв'язків між ЕНЕА та ЕРА у Європі Знань, а також важливість досліджень як складової частини вищої освіти Європи, докторську ступінь як третій цикл Болонського процесу.

Країни-учасниці підкреслюють важливість досліджень та міждисциплінарності в підвищенні якості вищої освіти, та конкурентноздатності Європейської вищої освіти в цілому. Країни-учасниці закликають до збільшення мобільності на докторському та післядокторському рівнях, а також заохочують університети до зміцнення співробітництва у виконанні програм на здобуття докторського ступеня та у підготовці молодих науковців. Країни-учасниці вважають, що університети мають приділяти більше уваги дослідженням в технологічних, соціальних та культурних аспектах розвитку суспільства.

Міністри підтримують участь ВНЗ та студентства у Болонському процесі і вважають, що лише активна участь всіх партнерів в Процесі може забезпечити його довгостроковий успіх.

Усвідомлюючи, який внесок авторитетні ВНЗ можуть зробити в економічний та соціальний розвиток, міністри сходяться на тому, що університети повинні бути уповноважені приймати рішення щодо своєї внутрішньої організації та управління. Міністри закликають ці навчальні заклади і в подальшому впроваджувати реформи в усі сфери свого життя. Міністри відзначають конструктивну участь студентських спілок в Болонському процесі та підкреслюють необхідність залучення студентства до подальших дій.

Студентство є повноправним партнером в управлінні вищою освітою. Міністри закликають університети та

студентство до більш активної участі в управлінні вищою освітою.

Міністри наголошують на необхідності забезпечення гідних умов проживання та навчання для студентів, маючи на увазі, щоб вони могли успішно завершити курс навчання, впродовж обумовленого строку, без перешкод, зв'язаних з соціальною та економічною ситуацією в їхніх сім'ях. Також міністри підкреслюють необхідність збору даних про соціальне та економічне положення студентства.

6. Основні завдання, принципи та етапи формування Європейського простору вищої освіти

Гармонізація архітектури системи європейської вищої освіти є основним завданням Болонського процесу. Визначальні властивості європейської вищої освіти: якість, конкурентоспроможність вищих навчальних закладів Європи, взаємна довіра держав і вищих навчальних закладів, сумісність структури освіти та кваліфікацій на доступневому і післяступневому рівнях, мобільність студентів, привабливість освіти.

Основні завдання та принципи створення зони Європейської вищої освіти (шість цілей Болонського процесу): введення двоциклового навчання; запровадження кредитної системи; формування системи контролю якості освіти; розширення мобільності студентів і викладачів; забезпечення працевлаштування випускників та привабливості європейської системи освіти.

Болонська декларація висуває завдання домогтися, щоб вчені ступені мали відповідати європейському **ринку праці**, а отже, бути свідоцтвом **кваліфікації** при працевлаштуванні в галузі діяльності, за якою здобута освіта. Класифікація ступенів та кваліфікацій має важливе значення, тому що їх присвоєння свідчить про важливі перехідні рубежі від системи освіти до ринку праці у межах конкретної країни.

Країни-учасниці Болонського процесу домовилися в межах своєї компетенції та поважаючи відмінності у культурі, мові,

національних освітніх системах, а також автономію університетів проводити політику **міжурядового співробітництва** із залученням європейських неурядових організацій, що функціонують у сфері вищої освіти. З метою зміцнення Європейського простору вищої освіти та поширення європейської системи вищої освіти у світі було запропоновано у найближчому часі реалізувати конкретні заходи, що мають принести відчутні результати на окресленому шляху, такі як:

- запровадження системи освіти на основі двох ключових навчальних циклів: додипломного (бакалавр) та післядипломного (магістр);

- затвердження загальносприйнятної та порівнянної системи вчених ступенів, в тому числі шляхом запровадження стандартизованого Додатку до диплома;

- застосування Європейської Кредитної Трансферної Системи (далі – ECTS) як відповідного засобу сприяння більшій мобільності студентів;

- зближення систем контролю якості та акредитації з метою вироблення порівняльних критеріїв та методологій.

Учасники Болонського форуму схвалили **двоетапну** систему вищої освіти, зазначаючи, що введення подібної системи бажане і в інших європейських країнах.

Двоетапна система вищої освіти запроваджується на основі двох ключових навчальних циклів: **незакінчена вища** (додипломна) освіта і **закінчена вища** (післядипломна) освіта, причому тривалість першого циклу – не менше трьох років.

Вчений (академічний) ступінь, що присвоюється по завершенні першого циклу, на європейському ринку праці має сприйматися як відповідний рівень кваліфікації. По завершенні першого циклу вищої освіти присвоюється **вчений (академічний) ступінь бакалавра**.

Кінцевим результатом другого циклу навчання на протязі 1-2-х років має бути **вчений (академічний) ступінь магістра**, як у багатьох європейських країнах. Навчання на другому

циклі йде за індивідуальними програмами, у складанні якої активну участь беруть студент та науковий керівник.

При здобутті вченого ступеня мають видаватися стандартизовані Додатки до дипломів, які містять детальну інформацію про навчання, призначену для навчальних закладів і потенційних роботодавців.

Головні функції Додатку до диплома:

- гарантування його володарю визнання роботодавцями набутих ним знань і вмінь;
- зазначення можливості, яку надає отримана кваліфікація щодо доступу до подальшого академічного чи професійного навчання;
- інформування щодо подробиць, які стосуються прав випускника вищого навчального закладу, відносно його професійного статусу.

Практика показує, що далеко не всі форми дипломів добре виконують це завдання. Причиною цього фахівці вважають надто малу кількість інформації, яку містить диплом. Термін **диплом** має тут розширене значення, оскільки йдеться про довільні освітні документи атестаційного плану (**освітні кваліфікації**).

Класифікація ступенів та кваліфікацій має важливе значення, тому що їх присвоєння свідчить про важливі перехідні рубежі від системи освіти до ринку праці у межах конкретної країни.

У контексті Міжнародної Стандартної Класифікації Занять (МСКЗ-88) „**кваліфікація**” визначається як здатність робітника виконувати конкретні завдання та обов’язки у рамках певного виду діяльності. Вона має такі два параметри:

- 1) *рівень кваліфікації*, який визначається складністю і об’ємом завдань та обов’язків, що виконує робітник;
- 2) *кваліфікаційна спеціалізація*, яка визначається певною галуззю потрібних знань.

У сфері праці „**кваліфікація**” визначається як рівень підготовки, ступінь придатності до якого-небудь виду праці. При цьому підкреслюється, що:

➤ фахівці однієї професії можуть мати різну кваліфікацію;

➤ незалежно від кваліфікації фахівця перелік параметрів, що характеризують усіх фахівців однієї і тієї професії, однаковий;

➤ відмінність фахівців однієї професії, але різної кваліфікації, визначається значеннями параметрів, які характеризують кваліфікацію фахівця.

Отож, для визначення кваліфікації необхідно знати:

➤ перелік параметрів (найбільш загальних та суттєвих ознак) професійної роботи;

➤ значення цих параметрів, щоб запровадити межі кваліфікації, які дозволять відрізнити її від інших кваліфікацій, пов'язаних із цією професією.

Термін „кваліфікація” у Європі згідно з МСКО та Лісабонською декларацією використовується для позначення довільного посвідчення, сертифіката, диплома чи грамоти, які засвідчують успішне виконання певної освітньої програми в конкретній предметній області.

Таким чином у визначені кваліфікації мають місце розбіжності. Маючи освітню кваліфікацію випускник вищого навчального закладу в Європі має право працевлаштовуватися в певній **предметній області**. Він самостійно влаштовується на ринку праці.

Для вищої освіти у контексті Болонського процесу найбільше значення має той факт, що в Україні у межах діяльнісного підходу специфікація терміну „кваліфікація” змістовно більш наповнена та диференційована. Відповідно до цього програма вищої освіти певного напрямку підготовки більш вимоглива, але менш гнучка, оскільки відповідно до Закону України „Про вищу освіту” вища професійна освіта спрямована на певну первинну посаду.

„Професійна” кваліфікація більш об'ємна, ніж „освітня” за рахунок „набору обов'язків”. Однак за рахунок цих же „обов'язків” має місце звуження об'єму та складності завдань певної предметної області, які вивчаються, оскільки необхідність і достатність об'єму та складності завдань

обумовлюються „обов’язками”, а не визначеною глибиною вивчення предметної області.

Випускник вищого навчального закладу України, згідно із Законом „Про вищу освіту” і Наказом Міністерства освіти і науки України від 31 липня 1998 року № 285 „Про порядок розробки складових нормативного та навчально-методичного забезпечення підготовки фахівців з вищою освітою”, має працевлаштовуватися на **первинну посаду**, яка передбачена Галузевим стандартом певного освітньо-кваліфікаційного рівня підготовки. Працевлаштування випускників покладено на вищі навчальні заклади. Для забезпечення якості вищої освіти має посилюватися вимога приведення навчання у відповідність до сфери праці.

Не зважаючи на розбіжності, зазначені вище, Верховна Рада України 03.12.1999 року ратифікувала механізми здійснення положень Лісабонської конвенції „Про визнання кваліфікацій вищої освіти в Європейському регіоні” і це створює необхідні передумови реалізації Україною Болонських принципів.

Серед проблем сучасної вищої школи в Україні виділяється питання співвідношення академічної освіти, що дає можливість зростання в академічному плані, і професійної освіти, що дає можливість швидко адаптуватись на ринку праці. В цьому напрямі Україна намагається зберегти прекрасну фундаментальну освіту, фундаментальну підготовку.

Освітньо-кваліфікаційний рівень вищої освіти в Україні формально поєднує в програмах освіти як академічну, так і професійну спрямованість. В теперішній час це призводить до проблеми формування змісту освіти. З одного боку, скорочується навчальний час, що необхідний для глибокого розуміння предметів соціально-економічної та природничо-наукової спрямованості (тобто для фундаменталізації освіти), з другого боку, страждає практична підготовка тих, хто навчається, оскільки вони не отримують повноцінних навичок професійної роботи (тобто не отримують визначеного рівня кваліфікації). Власне, зараз потреба в „кваліфікації” у

традиційному змісті слова відпала, оскільки в Україні немає більше планового господарства.

Перегляд статусу кваліфікацій в українській освіті буде означати зміну орієнтирів: від підготовки студента до майбутнього примусового „розподілу” настав час перейти до нової філософії освіти, заснованої на підготовці випускника вищого навчального закладу для конкретного ринку праці.

Вища школа готує випускника не до конкретного робочого місця, а до вільного пошуку роботи на ринку праці. В Україні дотепер існує надмірно дробова й еkleктична система записів у документах про вищу освіту. Потенційний роботодавець повинен пізнавати в першу чергу запис, що відповідає номенклатурі професій (спеціальностей), які затребувані на ринку праці.

7. Додаток до диплома як засіб забезпечення можливості працевлаштування

Європейська Комісія на засіданні Генеральної Дирекції з питань освіти і культури окреслила заходи, щоб в подальшому розвивати Болонський процес щодо спільного Європейського простору вищої освіти. Одним із напрямів було прийняття системи зрозумілих і порівнюваних вчених (академічних) ступенів. Це, перш за все, широкомасштабне запровадження Додатку до диплома, що значно спростить процедуру визнання кваліфікацій в європейському регіоні.

В Україні в теперішній час розробляється Додаток до диплома у відповідності до Закону України „Про вищу освіту” (стаття 9).

Додаток до диплома дотримується моделі, яка була розроблена Європейською Комісією, радою Європи та UNESCO/CEPES, з урахуванням специфіки національної системи вищої освіти.

Додаток до диплома про вищу освіту (далі Додаток) є документом про освіту, що видається власнику диплома з метою надання додаткової розширеної інформації про вищий навчальний заклад, який надає кваліфікацію, про рівень

кваліфікації, про зміст і обсяг освіти, особливості навчання і форми підсумкового контролю та його академічні і професійні права тощо. Додаток, як невід'ємна складова документа про вищу освіту, є дійсним лише з Дипломом про вищу освіту, серія і номер яких співпадають.

Додаток заповнюється вищим навчальним закладом на підставі зведеної відомості, що подається державній екзаменаційній (кваліфікаційній) комісії, а також результатів державної атестації. Відповідальність за достовірність інформації, поданої в Додатку, несе керівник вищого навчального закладу.

Заповнення Додатку здійснюється згідно змісту та форми, які наведені нижче. Додаток до диплома має вісім розділів, основне призначення яких надати вичерпні незалежні дані щодо власника диплома і академічного та професійного визнання отриманої у вищому навчальному закладі кваліфікації. Додаток містить опис характеру, рівня, контексту, змісту та статусу освіти, яку власник здобув та успішно завершив.

Інформація має бути наведена зі всіх восьми розділів Додатка. Якщо у якомусь розділі інформація не наведена, повинна бути вказана причина її відсутності.

Для ідентифікації кваліфікації випускника вищого навчального закладу Додаток вимагає достатньо розширеної інформації, щоб забезпечити „прозоре” та справедливе визнання академічних та професійних кваліфікацій.

У Берлінському комюніке міністрів вищої освіти зазначається, що „Міністри беруть на себе відповідальність виробити загальну систему кваліфікацій для Європейського простору вищої освіти”, а також, що „Міністри заохочують країн-учасниць детально продумати систему сумісних та легко порівняних кваліфікацій для своїх систем вищої освіти”. Підкреслюючи важливість усіх елементів Болонського процесу для створення Європейського простору вищої освіти, та наголошуючи на необхідності інтенсифікації зусиль на рівні вищих навчальних закладів, а також на національному та європейському рівнях, Україна має гармонізувати законодавче

поле вищої освіти з принципами та цілями Болонської декларації.

Інформація, яка стосується кваліфікації, має бути наведена у трьох розділах, а саме:

Витяг з Додатку до диплома, що визначає кваліфікацію випускника

2. ІНФОРМАЦІЯ, ЯКА ІДЕНТИФІКУЄ КВАЛІФІКАЦІЮ	
Назва кваліфікації (повна, скорочена):	< >
Назва документу, який підтверджує права власника:	< <i>диплом</i> >
Основна предметна область навчання для здобуття кваліфікації:	< >
3. ІНФОРМАЦІЯ ЩОДО РІВНЯ КВАЛІФІКАЦІЇ	
Рівень кваліфікації:	< >
Офіційний термін програми навчання:	< <i>років, тижнів, кредитів ECTS</i> >
5. ІНФОРМАЦІЯ ЩОДО ФУНКЦІЙ КВАЛІФІКАЦІЇ	
Доступ до подальшого навчання:	< <i>академічна спрямованість</i> >
Професійний статус:	< <i>професійна спрямованість</i> >

У Берлінському комюніке міністрів вищої освіти зазначається, що „Міністри ставлять за мету, щоб кожний студент, який закінчить університет після 2005 року, автоматично і безкоштовно отримував Додаток до диплома. Додаток повинен видаватися широко розповсюдженою європейською мовою”.

Важливе значення в структурі Додатка до диплома, що дотримується моделі, яка була розроблена Європейською Комісією, Радою Європи та UNESCO/CEPES, відведено інформації, яка стосується змісту програми освіти та результатів, досягнутих власником диплома впродовж терміну навчання. Цей розділ потребує надання деталізованої інформації відносно програми навчання та системи оцінювання навчальних досягнень. При цьому має використовуватися кредитно-модульна система організації навчального процесу, а досягнення мають оцінюватися з використанням об’єктивних методів педагогічного контролю, зокрема, тестування.

4. ІНФОРМАЦІЯ ЩОДО ЗМІСТУ ТА ДОСЯГНУТИХ РЕЗУЛЬТАТІВ	
Форма навчання:	< >
Вимоги програми:	< <i>стислий зміст програми</i> >
Деталізація програми навчання:	< <i>перелік навчальних дисциплін із зазначенням кредитів, оцінок</i> >
Система оцінювання, порадник з розподілу по класах	< <i>інформація відносно процедури атестації, національна шкала і шкала ECTS</i> >
Узагальнена оцінка:	< >

Деталізація програми навчання у Додатку до диплома, яка була запропонована у Вестмінстерському (Westminster) університеті, наведена нижче.

Нова модель, що ілюструє деталізацію інформації в Додатку до диплома (приклад)

Код модуля	Назва модуля	Кредити	Сесії		Тестування	
			Термін	Статус семестру	Спроба	Оцінка (% вірних відповідей)
3BCH167	Biochemical techniques	15.0	1994/2	Прохідний	1	70

Такий Додаток до диплома має на меті:

- пояснити характер навчальної програми і заключного диплома так, щоб істотно спростити його розуміння і порівняння з програмами і дипломами закордонних зразків;
- пояснити набуту власником документа кваліфікацію;
- надати чітку і зрозумілу інформацію потенційним роботодавцям.

Додаток до диплома засвідчує успішне виконання освітньої програми певної спрямованості, відповідно до Міжнародної Стандартної Класифікації Освіти (МСКО-96), й дає право:

- на продовження освіти (*академічна спрямованість*) по науково-дослідницьких програмах;
- на виконання орієнтованої на практику певної роботи/заняття (*професійна спрямованість*), для отримання якої слід довести у перевірках чи тестах наявність відповідності високим вимогам щодо рівня професійної компетентності.

Широкомасштабне запровадження Додатку до диплома в Україні значною мірою має спростити процедуру визнання освітніх кваліфікацій в європейському регіоні.

Однак, система введення уніфікованого Додатка до диплома в Україні потребує виконання, зокрема, положень наказу Міністерства освіти і науки України від 31 липня 1998 року № 285 „Про порядок розробки складових

нормативного та навчально-методичного забезпечення підготовки фахівців з вищою освітою” при розробці Стандартів вищої освіти у частині:

- 1) формування змістовних модулів;
- 2) розробки засобів діагностики.

Таким чином, в рамках реалізації Болонського процесу в Україні має впроваджуватися ступенева освіта і кредитно-модульна система організації навчального процесу.

Є також і спірні питання щодо зіставлення і визнання дипломів. Європейська спільнота, а також Болонська декларація і Лісабонська конвенція передбачають, що за якість освіти відповідає держава. **Держава є гарантом освіти.** А нині в Україні з’являються дипломи післядипломної освіти, в яких присвоєно певну кваліфікацію. І виникають питання щодо зіставлення цих документів із дипломами академій та інститутів класичного зразка.

Сьогодні є багато проблем щодо узгодження стандартів освіти і співвідношення курсів, головним у яких було оголошено набуті навички, а не зміст, і певні стандарти, наприклад, загальноєвропейські, щодо підготовки магістрів. Оскільки відкритий освітянський простір передбачає також можливість після здобуття бакалаврської освіти в одній країні продовжувати навчання за магістерською програмою в університеті іншої країни.

8. Запровадження кредитно-модульної системи організації навчального процесу у вищих навчальних закладах України

Задля запровадження наведеної моделі стандартизованого Додатку до диплома у вищій школі України має бути впроваджена кредитно-модульна система організації навчального процесу та система об’єктивного педагогічного контролю знань.

Підставами для запровадження кредитно-модульної системи організації навчального процесу в Україні є наступне:

1. інтеграція вищої освіти до Європейського простору;
2. входження до Болонського процесу;

3. вступ до Світової організації торгівлі;
4. реалізація дистанційної форми вищої освіти.

Впровадження модульно-кредитної системи у вищій школі України переслідує такі цілі:

1. досягнення відповідності стандартам європейської системи освіти, яка виходить із знань, умінь та навичок, що є надбанням випускника;
2. затребування українських освітянських кваліфікацій європейським ринком праці;
3. затвердження загальноприйнятної та порівнянної системи освітньо-кваліфікаційних ступенів;
4. впровадження стандартизованого додатка до диплому, модель якого була розроблена Європейською Комісією, Радою Європи та UNESCO/CEPES і який містить детальну інформацію про результати навчання випускника;
5. стимулювання викладачів і студентів вищих навчальних закладів до вдосконалення системи об'єктивної оцінки якості знань;
6. забезпечення „прозорості” системи вищої освіти та слушного академічного та професійного визнання кваліфікацій (дипломів, ступенів, посвідчень і таке інше).

Кредитно-модульній системі, як невід'ємному атрибуту Болонської декларації, надаються дві основні функції.

Перша – сприяння мобільності студентів і викладачів та спрощення переходів з одного університету до іншого.

Друга – акумулююча, чітке визначення обсягів проведеної студентом роботи з урахуванням усіх видів навчальної та наукової діяльності. Сума кредитів визначає на що здатний студент, який навчається за тією чи іншою програмою.

Запровадження кредитно-модульної системи є важливим фактором для стимулювання ефективної роботи викладача і студента, збільшення часу їх безпосереднього індивідуального спілкування в процесі навчання.

Модулі конструюються як системи навчальних елементів, об'єднаних ознакою відповідності визначеному об'єкту професійної діяльності. Останній розглядається як деякий обсяг навчальної інформації, що має самостійну логічну

структуру і зміст і що дозволяє оперувати цією інформацією в процесі розумової діяльності студента.

Модульна організація змісту навчальної дисципліни менш за все є механічним перенесенням розділів програми до навчальних модулів, оскільки вимагає глибокої аналітико-логічної роботи над змістовим наповненням дисципліни, структурування її як системи, а не довільного конгломерату наукової інформації.

Другою умовою реалізації модульного принципу організації змісту навчальної дисципліни є можливість виділити генеральні наскрізні ідеї **професійної діяльності**, на розкриття і засвоєння яких спрямований кожний модуль.

Для студента – майбутнього фахівця – важливо не лише осмислити й засвоїти інформацію, а й оволодіти способами її **практичного застосування і прийняття рішень**.

За таких умов зменшується частка прямого, зовні завданого інформування і розширюється застосування інтерактивних форм та методів роботи студентів під керівництвом викладача (тьютора) та **повноцінної самостійної роботи** в лабораторіях, читальних залах, на об'єктах майбутньої професійної діяльності, що особливо важливо для системи дистанційного навчання.

Створення системи кредитів має полегшити порівняння закінчених курсів і сприяти максимальному розширенню мобільності студентів. **Кредит (credit)** – умовна одиниця виміру навчального навантаження студента при вивченні певної складової навчальної програми чи окремої дисципліни (курсу), виконаної **студентом** під час навчання. Кредит – мінімальна одиниця, яка точно документується, часто означає *навчання впродовж тижня* (суму аудиторної і самостійної роботи студента).

Проблеми вищої школи України у контексті Болонського процесу:

➤ по-перше, визначення витрат навчального часу студента певного актуального рівня розвитку на адекватне вивчення навчального матеріалу в об'ємі модуля, тобто ув'язування навчального модуля з кредитами;

➤ по-друге, розробка методики розрахунку педагогічного навантаження викладачів вищої школи в умовах кредитно-модульної системи організації навчального процесу та навчального навантаження студента, а також взаємозв'язок між ними.

Кредитно-модульна система має розвиватися в Україні в рамках реалізації, зокрема, дистанційної освіти поза залежністю від Болонського процесу. Безсумнівно, що модульна технологія навчання є незамінною для дистанційної освіти.

9. Європейська система трансферу кредитів – ECTS

Визнання освіти і дипломів є передумовою для створення відкритого Європейського простору освіти і підготовки, де студенти і викладачі можуть переміщатися без перешкод. Тому Європейська система трансферу кредитів (ECTS) була розроблена в експериментальному проекті, організованому в рамках програми „Еразму”, як засіб покращення визнання освіти для навчання за кордоном.

Основні елементи ECTS на практиці перевіряли і удосконалювали в експериментальному проекті 145 європейських університетів з усіх держав-членів та країн Європейської економічної зони.

Зовнішнє оцінювання ECTS продемонструвало потенціал системи і Європейська комісія вирішила включити ECTS у свою програму „Сократе”, зокрема у розділ 1 про вищу освіту („Еразму”). ECTS зараз рухається від своєї обмеженої вузької експериментальної стадії до ширшого використання як елемента європейського масштабу у вищій освіті.

ECTS виступає інструментом, щоб гарантувати прозорість, збудувати мости між навчальними закладами і розширити можливості вибору для студентів. Система сприяє полегшенню визнання навчальних досягнень студентів закладами через використання загальнозрозумілої системи оцінювання – кредити і оцінки, а також забезпечує засобами для інтерпретації національних систем вищої освіти.

Система ECTS забезпечує прозорість через такі засоби:

1. Кредити ECTS, які є числовим еквівалентом оцінки, що призначається елементам навчального плану, щоб окреслити обсяг навчального навантаження студентів, необхідний для завершення навчання.

2. Інформаційний пакет, який дає письмову інформацію студентам і працівникам про навчальні заклади, факультети, організації і структуру навчання і елементи навчального плану.

3. Перелік оцінок з предметів, який показує здобутки студентів у навчанні у спосіб, який є всебічним і загальнозрозумілим, і може легко передаватися від одного навчального закладу до іншого.

4. Навчальний контракт, що стосується навчальної програми, яка буде вивчатися, і кредитів ECTS, які будуть присвоюватись за успішне її закінчення, є обов'язковим як для місцевого і закордонного закладів, так і для студентів.

Система ECTS базується на трьох ключових елементах:

➤ *інформаційний пакет* – інформація стосовно навчальних програм і здобутків студентів;

➤ *навчальний контракт* – взаємна угода між навчальними закладами-партнерами і студентом;

➤ *перелік оцінок дисциплін* – використання кредитів ECTS, щоб визначити навчальне навантаження для студента.

За своєю суттю ECTS жодним чином не регулює змісту, структури чи еквівалентності навчальних програм. Це є питаннями якості, яка повинна визначатися вищими навчальними закладами самостійно під час створення необхідних баз для укладання угод про співпрацю, двосторонніх чи багатосторонніх. Більш за все ECTS використовується студентами, викладачами і закладами, які хочуть зробити навчання за кордоном невід'ємною частиною освітнього досвіду.

Кодекс хорошої практики, що називається ECTS, забезпечує тих дійових осіб інструментами, щоб створити прозорість і сприяти визнанню освіти.

Повне визнання навчання є необхідною умовою для втілення програми обміну студентами в рамках програм „Сократе” чи „Еразму”. Повне визнання навчання означає, що період навчання за кордоном (включаючи іспити чи інші форми оцінювання) замінє порівнюваний період навчання у місцевому університеті (включаючи іспити чи інші форми оцінювання), хоча зміст погодженої програми навчання може відрізнятися.

Використання ECTS є добровільним і базується на взаємній довірі і переконанні щодо якості навчальної роботи освітніх закладів-партнерів.

Основні вимоги до застосування норм і механізмів ECTS:

- призначення координатора ECTS від навчального закладу;
- призначення координаторів ECTS з числа працівників кафедр (факультетів) за дисциплінами на всіх факультетах, що мають намір користуватися ECTS;
- призначення кредитів ECTS для елементів навчального плану;
- випуск інформаційного пакета щодо всіх навчальних предметів/дисциплін, у яких ECTS буде використовуватися рідною мовою та однією з мов країн ЄС;
- використання форм заяв для студентів, перелік оцінок дисциплін і навчальних контрактів.

Кредити ECTS є кількісним еквівалентом оцінки (від 1 до 60), призначеної для елементів навчального плану, щоб охарактеризувати **навчальне навантаження студента**, що вимагається для їх завершення. Вони відображають кількість роботи, якої вимагає кожен елемент навчального плану відносно загальної кількості роботи, **необхідної для завершення повного року академічного навчання у закладі, тобто лекції, практична робота, семінари, консультації, виробнича практика, самостійна робота – в бібліотеці чи вдома – і екзамени чи інші види діяльності, пов’язані з оцінюванням.** ECTS, таким чином, базується на

повному навантаженні студента, а не обмежується лише аудиторними годинами.

У **ECTS 60 кредитів** становить навчальне навантаження **на один навчальний рік**, і, як правило, 30 кредитів на семестр.

Кредити ECTS – це скоріше відносне, а не абсолютне мірило навчального навантаження студента. Вони лише визначають, яку частину загального річного навчального навантаження займає один елемент навчального плану в закладі чи факультеті, який призначає кредити.

10. Шкала оцінювання ECTS для оцінки якості досягнень студента

За будь-яких принципів організації навчального процесу саме системі оцінювання знань належить важлива роль у забезпеченні високої якості освіти та формуванні конкурентоспроможних фахівців. **Головне завдання** – як досягти найбільш об'єктивного оцінювання, як зробити, щоб оцінювання виконувало властиві йому функції і насамперед дві головні – контролюючу й мотивуючу.

На практиці немає ідеальних систем оцінювання, а кожна з тих, що використовується, має свої і сильні, і слабкі сторони. Отож треба шукати не ідеальні системи, а проектувати ті, які мають більше продуктивних переваг. Потрібно активізувати роботу щодо впровадження європейських критеріїв оцінювання знань студентів, їх практичної підготовки, компетентності, ефективності наукових досліджень.

Результати екзаменів і заліків зазвичай виражаються в оцінках. Однак у Європі співіснують багато різних систем оцінювання. До того ж питання перезарахування оцінок було однією з найсуттєвіших проблем студентів – учасників ECTS: з одного боку, тлумачення оцінок значно відрізняється в одній країні від іншої, від одного закладу до іншого і від одного предмета до іншого; з іншого боку, помилка при перезарахуванні оцінки може мати серйозні наслідки для студентів.

Неможливо визначити єдиний критерій систем оцінювання у європейських країнах. У більшості країн є всезагальна система оцінювання, котра в жодному випадку не є універсальною; крім цього, визначення бала „проходження” по певній шкалі може різнитися між закладами, і межа застосування всіх доступних балів суттєво відрізняється у різних закладах, змінюється з року в рік, та є відмінною згідно з кожним предметом. Однією із основних засад шкали оцінювання системи ECTS є те, що вона досить чітко визначена для того, щоб заклади прийняли свої рішення з приводу застосування цієї шкали.

В результаті Європейська комісія скликала групу експертів для визначення спірних питань. Інформація, коментарі та статистичні дані представлені 80 закладами з 84 закладів-учасників ECTS у той час, були прийняті до уваги для того, щоб відпрацювати запропоновану шкалу оцінювання ECTS. Всі групи предметів були узгоджені з використанням шкали оцінювання ECTS, для того щоб перевірити її ефективність. Шкала оцінювання ECTS була розроблена для того, щоб допомогти навчальним закладам перенести оцінки, виставлені місцевим закладом. Вона представляє додаткову інформацію щодо роботи студентів, а не замінює загальні оцінки. Вищі навчальні заклади приймають власні рішення щодо використання шкали оцінювання у своїй власній системі.

Європейська система „полегшеної шкали оцінювання” з’явилася в результаті різносторонніх обговорень, які відбувались серед п’яти груп від початку пошукового етапу про те, що передача оцінок може ефективно проводитись за допомогою полегшеного оцінювання, зрозуміло всюди у Європі.

Шкала оцінювання ECTS

Оцінка ECTS	Процент студентів, які зазвичай успішно досягають відповідної оцінки	Визначення
A	10	ВІДМІННО – відмінне виконання лише з незначною кількістю помилок
B	25	ДУЖЕ ДОБРЕ – вище середнього рівня з кількома помилками
C	30	ДОБРЕ – в загальному правильна робота з певною кількістю грубих помилок
D	25	ЗАДОВІЛЬНО – непогано, але зі значною кількістю недоліків
E	10	ДОСТАТНЬО – виконання задовольняє мінімальні критерії
FX	–	НЕЗАДОВІЛЬНО – потрібно попрацювати перед тим, як отримати залік
F	–	НЕЗАДОВІЛЬНО – необхідна серйозна подальша робота

Концепція „полегшеної шкали оцінювання” означала, що:

- шкала була достатньо добре охарактеризована та будь-який навчальний заклад зміг би використати її для своїх предметів;
- шкала ECTS подала додаткову інформацію до оцінки навчального закладу, але не замінила її;
- шкала оцінювання була зрозумілою іншим закладам, які виставляли відповідну оцінку згідно з власною системою оцінювання студентам, які вступають, або випускникам;

➤ оцінка за системою ECTS визначала б, поруч із оцінкою, виставленою закладом у перелік оцінок дисциплін студента, досягнення кожного студента до і після періоду навчання.

Шкала оцінювання ECTS не базується на припущенні про будь-який розподіл студентських оцінок, вона базується на визначенні досконалості. Визначення системою ECTS досконалості та остаточної оцінки створено для полегшення перезарахування, але не для заміни та створення плутанини в оцінках, виставлених у закладі, де навчається студент.

Іншими словами, „полегшена шкала оцінювання” внесла б ясність, але не перешкоджала б нормальному процесу виставлення оцінок в межах кожного закладу.

Спосіб відповідності балів закладу до шкали оцінювання системи ECTS такий:

➤ заклад розглядає розподіл балів, присвоєних студентам. Для того, щоб отримати 10-25-30-25-10 балів за моделлю, межі між оцінками відповідали би 10%, 35%, 65% та 90% загальної кількості успішних студентів;

➤ неможливо накреслити статистичну межу оцінки, яку отримали 10% кращих студентів, так само до уваги повинні братись ключові слова, як і статистика. Шкала має міцне статистичне підкріплення, але статистичні дані повинні бути поєднані із реалістичним описовим підходом;

➤ важливим є розподіл балів для встановлення оцінок. Розподіл балів курсу може змінюватись з року в рік, також можуть бути відмінності між кількісним та якісним ступенем занять. Чим більше наближення закладу до єдиного критерію між своїми балами та шкалою оцінювання системи ECTS, тим легше відбудеться процес оцінювання;

➤ якщо кількість студентів, які відвідують заняття, досить мала, чіткий розподіл цієї маленької кількості за моделлю 10-25-30-25-10 недоцільний. Проте досвід пропонує таке:

- 1) бали за кілька занять подібного рівня звичайно розподіляються;

2) розподіл балів за п'ятирічний період більш ймовірно призведе до збалансованого результату;

➤ інформація, представлена оцінкою системи ECTS, пов'язує роботу одного студента із роботою інших студентів групи. Зрозуміло, що студент високого рівня у групі низького рівня очевидно отримає вищу оцінку, ніж якби він виконував загальну роботу; як і студент, який відвідує описові курси, опиниться у невідповідному для себе становищі у закордонному закладі, який акцентується на математичних навичках. Жодна шкала оцінювання не вирішить цієї проблеми: інформація, яка перенесена на перелік оцінок дисциплін, повинна представити те, що дійсно сталось, а не те, що могло би статись, якби...;

➤ оцінки повинні бути ознакою зарахування заліку за індивідуальні заняття, якщо вони представлені у переліку оцінок дисциплін. Тому важливо, щоб розподіл середньорічних балів не вважався відповідним до визначення цих оцінок, оскільки розподіл середньорічних балів значною мірою відрізнятиметься від розподілу балів групових занять, які складають середнє число; наприклад, більше студентів отримає певний дуже високий бал на одному індивідуальному занятті, ніж вони би отримали цей бал як середній, враховуючи всі заняття року. Це може значно вплинути на визначення оцінки „А” системи ECTS, і меншою мірою на оцінку „В”;

➤ оцінки системи ECTS від „А” до „Е” присвоюються за умови здачі заліку, і оцінки від „FX” до „F” присвоюються у випадку його нездачі; відмінність між „FX” та „F” сприятиме визначенню майбутнього навчального плану для деяких не дуже успішних студентів. Ті заклади, які не спроможні розрізнити рівні незадовільної здачі заліку, застосовуватимуть тільки оцінку „F”, не беручи до уваги оцінку „FX”;

➤ коли місцевий та закордонний заклади вирішать, як їхні бали відповідатимуть оцінкам системи ECTS, відбувається перезарахування оцінок.

Як можна побачити із вищезазначеного, заклади вищої освіти вільні застосовувати шкалу оцінювання системи ECTS найбільш доцільним, на їхню думку, чином. Проте виявлення

незначної гнучкості наполегливо рекомендується, оскільки шкалу оцінювання системи ECTS створено для відображення різних систем оцінювання, які існують у країнах-членах ЄС та країнах Європейської асоціації вільної торгівлі.

Місцеві і закордонні навчальні заклади готують інформацію і обмінюються переліком оцінок дисциплін для кожного студента, який бере участь у ECTS до і після навчання за кордоном. Копії цих переліків додаються до особистої справи студента. Місцевий навчальний заклад визнає загальну суму кредиту, одержаного його студентами у закладах-партнерах за кордоном, щоб кредити для пройденого блоку елементів навчального плану замінили кредити, які у протилежному випадку були би отримані у їхньому місцевому закладі. Навчальний контракт студентові гарантує авансом, що кредити для затвердженої програми навчання будуть перезараховані.

11. Педагогічний експеримент щодо запровадження кредитно-модульної системи організації навчального процесу

На виконання основних завдань колегії Міністерства освіти і науки від 28 лютого 2003 р. (протокол № 2/3-4), що спрямовані на реалізацію Послання Президента України до Верховної Ради України „Концептуальні засади стратегії економічного та соціального розвитку України на 2002-2011 роки”: „Європейський вибір” і Національної доктрини розвитку освіти України, Департаментом вищої освіти разом з вищими навчальними закладами проведено аналіз стану та можливих шляхів реформування організації навчального процесу у вищих навчальних закладах.

Проведений аналіз показав, що нинішня система підготовки фахівців з вищою освітою має певні недоліки, а саме:

➤ відсутність систематичної роботи студентів протягом навчального семестру;

- низький рівень активності студентів і відсутність елементів змагання у навчальних досягненнях;
- можливість необ'єктивного оцінювання знань студентів;
- значні затрати бюджету часу на проведення екзаменаційної сесії;
- відсутність гнучкості в системі підготовки фахівців;
- недостатній рівень адаптації до швидкозмінних вимог світового ринку праці;
- низька мобільність студентів щодо зміни напрямів підготовки, спеціальностей та вищих навчальних закладів;
- мала можливість вибору студентом навчальних дисциплін.

Для подолання недоліків існуючої системи підготовки фахівців може бути використана кредитно-модульна система, яка передбачає вирішення таких завдань:

- відхід від традиційної схеми „навчальний семестр – навчальний рік – навчальний курс”;
- раціональний поділ навчального матеріалу дисципліни на модулі і перевірка якості засвоєного теоретичного і практичного матеріалу кожного модуля;
- перевірка якості підготовки студентів до кожного лабораторного, практичного чи семінарського заняття;
- використання більш широкої шкали оцінки знань;
- вирішальний вплив суми балів, одержаних протягом семестру, на підсумкову оцінку з навчальної дисципліни;
- стимулювання систематичної самостійної роботи студентів протягом усього семестру і підвищення якості їх знань;
- підвищення об'єктивності оцінювання знань студентів;
- запровадження здорової конкуренції у навчанні;
- виявлення та розвиток творчих здібностей студентів.

Одним із найважливіших стратегічних завдань на сьогоднішньому етапі модернізації системи вищої освіти України є забезпечення якості підготовки фахівців на рівні міжнародних вимог.

Входження України до єдиного Європейського та Світового освітнього простору не можливе без запровадження такого багатоцільового механізму як **Європейська кредитно-трансферна та акумулююча система (ECTS)**.

Ця система запроваджується на інституціональному, регіональному, національному та Європейському рівнях і є однією з ключових вимог Болонської декларації 1999 року.

Окремі вищі навчальні заклади України мають досить вагомий напрацювання із впровадження елементів ECTS, зокрема з модульно-рейтингової системи оцінювання знань студентів.

Нагальною потребою є розширення впровадження елементів ECTS за рахунок введення кредитно-модульної системи формування навчальних програм; посилення ролі самостійної роботи студентів та змін педагогічних методик, впровадження активних методів та сучасних інформаційних технологій навчання.

Як свідчить практика, час на сесійний контроль при сучасній системі організації навчального процесу використовується не раціонально. Відстрочка зворотного зв'язку на кінець семестру не дозволяє приймати оперативні виховні і дидактичні заходи щодо підвищення якості навчання (контроль будь-якого процесу після його завершення неможливий).

При кредитно-модульній системі організації навчального процесу в вищих навчальних закладах зміст навчальних дисциплін розподіляється на змістові модулі (2-4 за семестр). Змістовий модуль (розділ, підрозділ) навчальної дисципліни містить окремі модулі (теми) аудиторної і самостійної роботи студента. Кожен змістовий модуль має бути оцінений.

Студент інформується про результати оцінювання навчального модуля, як складової підсумкового оцінювання засвоєння навчальної дисципліни.

Підсумкове оцінювання засвоєння навчального матеріалу дисципліни визначається без проведення семестрового екзамену (заліку) як інтегрована оцінка засвоєння всіх змістових модулів з врахуванням „вагових” коефіцієнтів.

Студент, що набрав протягом семестру необхідну кількість балів, має можливість:

- не складати екзамен (залік) і отримати набрану кількість балів як підсумкову оцінку;
- складати екзамен (залік) з метою підвищення свого рейтингу за даною навчальною дисципліною;
- ліквідувати академічну різницю, пов'язану з переходом на інший напрям підготовки чи до іншого вищого навчального закладу;
- поглиблено вивчити окремі розділи (теми) навчальних дисциплін, окремі навчальні дисципліни, які формують кваліфікацію, що відповідає сучасним вимогам ринку праці;
- використати час, що відведено графіком навчального процесу на екзаменаційну сесію, для задоволення своїх освітніх потреб.

Студент, що набрав протягом семестру менше необхідної кількості балів, зобов'язаний складати екзамен (залік).

До Міністерства освіти і науки звернулися ректори провідних вищих навчальних закладів із пропозицією провести педагогічний експеримент, завданнями якого є:

- обґрунтування доцільних змін у системі управління навчальним процесом на рівні освітньої галузі;
- обґрунтування технологій управління навчальним процесом у вищому навчальному;
- обґрунтування підходів до декомпозиції навчальних дисциплін та технологій їх викладання в умовах кредитно-модульної системи;
- обґрунтування доцільних підходів до системи оцінювання знань студентів в умовах кредитно-модульної системи;
- обґрунтування підходів до підвищення „гнучкості” процесу навчання і можливості адаптованого індивідуального „конструювання” навчальною процесу;
- обґрунтування єдиної комп'ютерної системи управління навчальним процесом у вищих навчальних закладах;

- обґрунтування вимог до методичного та інформаційного забезпечення навчального процесу;
- обґрунтування системи організації самостійної роботи та дистанційного навчання.

На виконання першочергових завдань, що впливають з вищезазначеного, рішенням Міністерства освіти і науки України від 24.04.2003 р. (протокол № 5/5-4) передбачено проведення, починаючи з 2003-2004 навчального року, педагогічного експерименту щодо запровадження кредитно-модульної системи організації навчального процесу у вищих навчальних закладах III-IV рівнів акредитації.

Для проведення педагогічного експерименту потрібно здійснити низку заходів, пов'язаних із створенням робочої групи з розроблення його програми, координаційної ради для супроводу та узагальнення результатів експерименту, визначення складу учасників експерименту, створення робочих груп у вищих навчальних закладах-учасниках експерименту, розроблення навчально-методичного та нормативно-правового забезпечення експерименту тощо.

Очікуваними соціальними, економічними та іншими наслідками впровадження кредитно-модульної системи організації навчального процесу можуть бути:

- інтенсифікація навчального процесу та підвищення якості підготовки фахівців;
- систематичність засвоєння навчального матеріалу;
- встановлення зворотного зв'язку з кожним студентом на визначених етапах навчання;
- контроль та своєчасне коригування навчально-виховного процесу;
- підвищення мотивації учасників навчально-виховного процесу, зменшення пропусків навчальних занять;
- психологічне розвантаження студентів в кінці семестру;
- підвищення відповідальності студентів за результати навчальної діяльності;
- максимальне забезпечення потреб особи у виборі освітнього рівня та кваліфікації;

- підвищення рівня адаптації особи до зміни вимог ринку праці;
- скорочення непродуктивного навчального часу (за рахунок ліквідації екзаменаційних сесій);
- економія матеріальних ресурсів (опалення, електроенергія і т.п.) тощо.

12. Організація оцінки результатів роботи студента

Критерії для оцінки результатів роботи студента повинні бути виражені таким чином, щоб оцінка роботи студента могла бути зіставлена з ними і документально віддзеркалена.

Критерії оцінки якості повинні бути чітко встановлені і ясно виражені для того, щоб забезпечити надійність і однаковість оцінки, а також, щоб підвищити об'єктивність оцінки з метою зведення до мінімуму суб'єктивного підходу.

Оцінка результатів роботи студента це процес:

- збору достатніх, об'єктивних і надійних доказів знань студента, його розуміння, продемонстрованих навичок і професіоналізму щодо виконання завдань, обов'язків і відповідальності;

- винесення висновку про те, що доказ співвідноситься з критеріями, зазначеними в Стандарті вищої освіти.

Метою оцінки якості є забезпечення незалежної оцінки ефективності заходів для забезпечення Стандартів вищої освіти на всіх рівнях навчання, підготовки, проведення іспитів і оцінки.

Організація оцінки результатів навчання повинна брати до уваги різні методи оцінки, що можуть надати різні типи доказів рівня знань студента:

- письмові, усні і комп'ютерні опитування (тестування);
- перевірка навичок (зокрема, на тренажерах);
- проекти;
- безпосереднє спостереження за діяльністю.

Один або декілька з перерахованих вище методів повинний бути обов'язково використаний для одержання доказів

наявності знань, розуміння та продемонстрованих навичок, а також доказу здатності студента виконувати професійну діяльність.

Новими концепціями освітнього процесу у вищій школі відзначаються тенденції розвитку вимірювання навчальних досягнень студентів за допомогою тестів. На структуру та кількість тестів, які проводяться, впливає акцент на зв'язках між предметами, що вивчаються. **Об'єктом тестування** стають компетенції, що потрібні випускникові системи вищої освіти. Традиційно тести виконують відбірну функцію. Але ж останнім часом тести використовуються для цілей:

- діагностичних, щоб дати студенту можливість з'ясувати, що йому ще потрібно вивчити та доробити;
- управлінських, тобто задля керівництва подальшим процесом навчання та стимулювання.

Тести все більше розглядаються як складова частина компонентів навчальної програми. Їм приділяється повноцінне значення в навчальній програмі.

Критерії для оцінки компетентності повинні відповідати таким принципам:

- одержана інформація є об'єктивною, має однозначне тлумачення та відповідним чином повинна використовуватися;
- метод визначення компетентності має найбільше відповідати суттєвим обставинам і умовам професійної діяльності;
- процедури оцінки компетентності повинні виконуватися ефективно та моторно;
- усі потенційні загрози мають бути визначені.

Методи демонстрації компетентності мають служити основою для проведення іспитів та оцінки відповідності кандидата на одержання диплома і запроваджуватися з використанням професійних засобів діяльності.

Іспит та оцінка відповідності кандидата на одержання диплома запроваджується із виконанням **процедур об'єктивного контролю**:

- критеріально-орієнтованого тестування;

➤ комплексних контрольно-кваліфікаційних завдань (КККЗ),

а також з використанням професійних засобів діяльності на:

- лабораторному обладнанні;
- тренажері;
- реальному об'єкті діяльності.

Оцінка компетентності має включати не тільки першочергові технічні вимоги до роботи, навичок та завдань, котрі мають професійно виконуватися, але має відображати більш широкі аспекти, що необхідні для того, щоб відповідати в повному обсязі тому, що очікується від компетентної роботи випускника на первинній посаді:

- робота у широкому спектрі обставин;
- професійне передбачення, готовність та робота в умовах надзвичайних ситуацій;
- адаптація до нових та змінних вимог.

У вищій освіті України у контексті Болонського процесу мають бути запроваджені іспити за сприянням „третіх юридичних осіб”.

13. Принципи, шляхи і засоби адаптації вищої освіти України до Європейського простору вищої освіти

Структура вищої освіти України за своєю ідеологією та цілями узгоджена із структурами освіти більшості розвинених країн світу.

Для входження України до європейського простору вищої освіти потрібно впровадити в системі вищої освіти:

- широкомасштабну довгострокову стратегію системної модернізації всієї системи освіти;
- систему якості освіти, яка відповідає стандартам ЄС, потребам ринкової економіки, внутрішнього розвитку держави та суспільства;
- державний реєстр напрямів підготовки та спеціальностей, відповідно до міжнародної стандартної класифікації освіти (МСКО-96 та 97) і міжнародної стандартної класифікації занять (МСКЗ-88);

➤ загальноприйняту та порівняльну систему вчених ступенів;

➤ законодавчо підсилені умови для полегшення працевлаштування українських громадян у Європі та міжнародній конкурентоспроможності системи вищої освіти України;

➤ систему кредитів на зразок Європейської системи трансферу кредитів (ECTS), як відповідного засобу сприяння більшій мобільності студентів;

➤ законодавчо підсилені умови задля забезпечення мобільності через усунення перешкод на шляху ефективного використання права на вільне пересування з безпосередньою метою:

1) забезпечення студентам доступу до навчальних можливостей, а також до відповідних освітянських послуг;

2) забезпечення визнання та зарахування часу, який викладач, дослідник чи член адміністративного персоналу провів у європейському навчальному закладі, проводячи дослідження, викладаючи та виконуючи відповідну до свого фаху роботу, зі збереженням їхніх законних прав;

3) сприяння європейському співробітництву щодо забезпечення якості освіти з метою вироблення порівняльних критеріїв та методологій.

На теперішній час нормативні документи Міністерства освіти і науки України містять інформацію, яка:

➤ у широкому сенсі спрямована на реалізацію градації досвіду та знань;

➤ подає, що освітньо-кваліфікаційні рівні вищої освіти мають професійну спрямованість і схильність відповідати вимогам ринку праці;

➤ розкриває положення щодо формування змістовних модулів.

Для вищої школи України у контексті Болонського процесу необхідно:

➤ привести у відповідність вимогам Болонської декларації Закон України „Про вищу освіту” у частині

визначення змісту і статусу освітньо-кваліфікаційних рівнів вищої освіти;

➤ привести до відповідності класифікацію вчених ступенів системи освіти та Переліку кваліфікацій, які використовуються на ринку праці, в тому числі і Європейському;

➤ визначити витрати навчального часу студента певного актуального рівня розвитку на адекватне вивчення навчального матеріалу у об'ємі модуля, тобто ув'язування навчального модуля з кредитами;

➤ розробити методику розрахунку педагогічного навантаження викладачів вищої школи в умовах кредитно-модульної системи організації навчального процесу та навчального навантаження студента, а також взаємозв'язок між ними;

➤ розробити та затвердити нормативно-правові акти щодо регулювання діяльності викладацького персоналу та студентського контингенту вищої школи в умовах кредитно-модульної системи організації навчального процесу;

➤ розробити та затвердити нормативно-правові акти щодо впровадження тестових технологій об'єктивного педагогічного контролю знань тих, хто навчається.

➤ розробити та затвердити нормативно-правові акти щодо **сертифікації на відповідність**, у процесі якої встановлюється рівень компетентності індивіда і його відповідність соціальним ролям, на які він претендує;

➤ розробити та затвердити нормативно-правові акти щодо селекції індивідів для виконання конкретних соціальних ролей на основі його професійної придатності, здатності і готовності.

Для вищої школи України у контексті Болонського процесу необхідно розробити та законодавчо урегулювати процедуру **контролю якості** та акредитації, а також посилення міжнародної конкурентоспроможності випускників вищої школи України.

Політика в області якості вищої освіти, професійної підготовки і сертифікації фахівців спрямовується на

досягнення оптимального ступеня упорядкування педагогічної діяльності з обліком особистісних, соціальних, економічних і державних потреб та інтересів акціонерів вищої школи.

Програми якості припускають вичленовування структурно-функціональних властивостей індивіда, професійно важливих якостей фахівця, його спрямованості, інтелектуального розвитку і професійних розумових здібностей, що визначають властивості локального психологічного середовища навчання і впливають на успішність професійного навчання.

Подальші дії для досягнення шести цілей Болонського процесу: прийняття системи легкозрозумілих і адекватних ступенів; прийняття системи двоциклової освіти (доступеневе і післяступеневе навчання); запровадження системи кредитів – системи накопичення кредитів (ECTS) або інших сумісних з нею систем, які здатні забезпечити як диференційно-розрізнявальну, так і функції накопичення; сприяння мобільності студентів і викладачів (усунення перешкод вільному пересуванню студентів і викладачів); забезпечення високоякісних стандартів вищої освіти; сприяння європейському підходу до вищої освіти (запровадження програм, курсів, модулів із „європейським” змістом); навчання протягом усього життя; спільна праця вищих навчальних закладів і студентів як компетентних, активних і конструктивних партнерів у заснуванні та формуванні Європейського простору вищої освіти.

Враховуючи незворотність Болонського процесу, ми маємо усвідомлювати, що для нашої системи вищої освіти він є дуже непростим. Нам важче, ніж будь-якій іншій країні, яка не має таких глибинних традицій у галузі фундаментальної природничої й інженерної освіти, приєднатися до багатьох загальноєвропейських рішень, нівелюючи власні багатовікові наробки у цій галузі. Якраз наша вища освіта, лише в інженерії, виховала винахідника вертольотів Ігоря Сікорського, відкривачів космосу Сергія Корольова і Володимира Челомея, конструктора неперевершених авіаційних двигунів Архипа Люлька, фундатора твердотільної

електроніки Бенціона Вула, вона дала світові п'єзодвигун і високошвидкісний транспорт на магнітній подушці. І цей перелік можна довго продовжувати.

Тому нові виклики ми повинні прийняти не тільки переносючи на наше підґрунтя досвід інших держав, але й пропонуючи європейському співтовариству свої доробки, досягнення, пропозиції, своє бачення проблем. Тобто потрібно досягти гармонійного поєднання європейських нововведень і кращих вітчизняних традицій. Але ми повинні відверто визнати, що за останні роки у сфері вищої освіти України, особливо технічної, накопичилися складні проблеми, вирішення яких залишається на порядку денному, навіть незважаючи на наявність чи відсутність таких факторів, як Болонський процес.

Ці проблеми становлять так би мовити деякий мартиролог нашої вищої освіти.

1. Надлишкова кількість навчальних напрямів і спеціальностей, відповідно 76 та 584. Кращі ж світові системи вищої освіти мають у 5 разів менше.

2. Недостатнє визнання у суспільстві рівня “бакалавр” як кваліфікаційного рівня, його незатребуваність вітчизняною економікою. Як правило, прийом до вузу ми здійснюємо не на бакалаврат, а на спеціальність.

3. Загрозлива у масовому вимірі тенденція до погіршення якості вищої освіти, що наростає з часом.

4. Збільшення розриву зв'язків між освітянами і працедавцями, між сферою освіти і ринком праці.

5. Невиправдана плутанина у розумінні рівнів спеціаліста і магістра. З одного боку, має місце близькість програм підготовки спеціаліста і магістра, їхня еквівалентність за освітньо-кваліфікаційним статусом, а з іншого – вони акредитуються за різними рівнями, відповідно за III і IV.

6. Ми змирилися з нехтуванням передовими науковими дослідженнями у закладах освіти, які є основою університетської підготовки. Наша система наукових ступенів складна у порівнянні з загальноєвропейською, що ускладнює мобільність викладачів і науковців в Європі.

7. Неадекватно до потреб суспільства і ринку праці вирішується доля такої розповсюджені ланки освіти, як технікуми і коледжі, це при тому, що їхня чисельність в державі у чотири рази більша, ніж ВНЗ III та IV рівнів акредитації разом узятих.

8. Відійшла в минуле колись добре організована для централізованої економіки система підвищення кваліфікації та перепідготовки. Нової системи, що задовольняла б потреби ринкової економіки, в Україні не створено. Тому дуже важливий загальноєвропейський принцип “освіта через усе життя” поки що в умовах нашої держави не може бути в повній мірі реалізований.

9. Університети України не беруть на себе роль методологічних центрів, новаторів, піонерів суспільних перетворень, за якими має йти країна. Рівень автономії ВНЗ у цих питаннях значно нижчий від середньоєвропейського. Не виконують роль методологічних керманів заклади освіти, що мають статус національних, у той час, коли їхня кількість досягла близько 40% від загальної кількості ВНЗ III та IV рівнів акредитації.

Ці та інші перешкоди погіршують розпізнавання нашої системи вищої освіти зовнішнім світом, підсилюють ізоляціоністські тенденції, погіршують мобільність наших студентів, викладачів і науковців в межах європейського освітнього простору і ринку праці.

Зменшити ці перешкоди – означає для нас опинитися, образно кажучи, на першому поверсі величезної будівлі, яка має назву „Європа знань”.

„На другому поверсі” на нас чекають дуже серйозні структурні перетворення. Це – модернізація системи контролю якості освіти, узгодження дворівневої системи з європейською моделлю, введення загальноєвропейських кредитних заліків і термінів навчання, уведення вченого ступеня доктора філософії.

Як визначено у „Саламанському зверненні” (2001 р.), якість – це основоположна умова для визнання, для довіри, сумісності та привабливості в європейському просторі.

Берлінське комюніке (2003 р.) визначає якість освіти як основу створення європейського простору.

Для нас важливими, зважаючи на сказане, є декілька положень: моніторинг якості освіти має бути повним, постійним, прозорим, об'єктивним; якість і акредитація, які міцно пов'язані між собою, висувають перед непогано розвиненою нашою системою ліцензування й акредитації нові завдання щодо використання європейських стандартів якості, і тому наша участь в європейській мережі з гарантування якості у вищій освіті (система ENQA) обов'язкова вже в найближчий час; контроль якості повинен зосередитися не тільки на контролі навчального процесу, кадрів, науково-методичного забезпечення, матеріальної бази тощо, а, в першу чергу, на контролі знань студентів і особливо випускників, визначаючи їхню компетентність і спроможність задовольняти вимоги ринку праці; акредитуватися мають не тільки навчальні заклади і спеціальності, але й окремі освітні програми, це те, з чим поки що ми не стикалися; окрім внутрішньої оцінки якості неминуча зовнішня оцінка, яку підтримує ENQA і яка надає можливість оцінювати навчальні програми за межами своєї країни за загальними критеріями.

Щодо узгодження дворівневої системи, то ця проблема не була б занадто складною, якби перед нашою системою освіти не постала в повному обсязі проблема вирішення долі технікумів і коледжів.

Вердикт громадськості та держави з цього питання може визначитись на перетині декількох рішень, наприклад, повністю інтегрувати кращі технікуми і коледжі в заклади III, IV рівнів акредитації, створивши їм умови для надання освітньо-кваліфікаційного рівня „бакалавр”, решту ж трансформувати в заклади середньої професійної освіти для надання випускникам рівня висококваліфікованих робітників.

Відповідальне рішення ми маємо прийняти стосовно освітньо-кваліфікаційного рівня „спеціаліст”. Очевидно, поки спеціалісти затребувані нашою економікою, цей рівень варто зберігати. Доцільніше паралельно вводити за формулою 4+2 освітньо-кваліфікаційний рівень „магістр” відповідної галузі.

Магістр інженерії, магістр права, магістр з бізнесадміністрування та інші. Реальна ж доля рівнів „спеціаліст” і „магістр” у нашій країні вирішиться з часом у відповідності до їхньої затребуваності на ринку праці, який також поступово буде інтегруватися у загальноєвропейський.

Аналогічний підхід можна було б застосувати до системи наукових ступенів в Україні. Згідно з Берлінським комюніке 2003 року нам було б вигідно додатково до наявної системи „кандидата та доктора наук” ввести науковий ступінь “доктора філософії” у відповідності до міжнародних стандартів. Для багатьох науковців були б зняті перешкоди у мобільності на європейському науковому й освітянському просторі. Традиційна ж система наукових ступенів була б, як і раніше, затребувана на внутрішньому ринку праці до того часу, поки доля як першої, так і другої систем остаточно не вирішиться у майбутньому.

Вже багато було написано і сказано про впровадження європейської системи взаємовизнання кредитних одиниць. Міністерство освіти і науки України започаткувало експеримент з визначення особливостей кредитно-модульної системи, подібної до ECTS. У листопаді 2003 року у м. Львові відбулася науково-практична конференція, присвячена цим питанням. Не торкаючись суті цієї системи зазначимо, що альтернативи її впровадженню в Україні немає. Зробивши це, ми зніmemo суттєву перешкоду в розпізнаванні нашої системи вищої освіти зовнішнім світом.

При здійсненні вказаних структурних перетворень важливо надати широкі права ВНЗ у прийнятті європейських стандартів – повністю чи частково і в певні терміни. Це тим паче важливо, що самі ВНЗ добре розуміються на тому, що врешті-решт привабливість їхніх закладів у абітурієнтів та студентів прямо залежить від того, який вибір зробили ці ВНЗ я як швидко вони цей вибір втілюють в життя.

Усі документи Болонського процесу та пов’язані з ними задачі, в першу чергу, пов’язані із студентами. Вони є центром, навколо якого вибудовується вся система.

Лісабонська конвенція та Сорбонська і Болонська декларації визнали, що основною метою підписаних документів є полегшення доступу мешканцям кожної держави Європи і студентам навчальних закладів до освітніх ресурсів та ринків праці інших країн.

Але ж яким практичним чином дати можливість молоді використати ці права?

Тут формулюють три необхідні та достатні принципи, які, на жаль, є найважчими для виконання в нашій державі. Це – мобільність членів освітянського простору, в першу чергу студентів; привабливість освітянських послуг та можливість працевлаштування.

Об'єднує ці три принципи те, що вони, по суті, виходять за рамки суто системи освіти, вони – прерогатива держави, і в наших вітчизняних умовах вони можуть бути виконані в процесі соціоекономічного інтегрування нашої країни в європейський простір.

Мобільність – важлива якісна особливість європейського простору, вона передбачає мобільність людей між вищими навчальними закладами та між державами.

В Україні їй заважають системні невідповідності, візовий режим, економічні характеристики нашої країни, зрештою різниця між рівнем життя в Україні та країнах ЄС. Але, коли йдеться про інтернаціоналізацію освіти, що є освітянським крилом глобалізації, зусилля держави мають бути ексклюзивними.

Привабливість ВНЗ для студентів – це великої ваги комплексна компонента, яка включає перспективу для кар'єри, що надає університет, якість та вартість навчання, вартість проживання, доступність побутових послуг, наявність стипендіальних програм, повага до європейських та світових цінностей, відсутність міжнаціональних та релігійних конфліктів, відповідність європейським освітянським стандартам тощо.

Працевлаштування – це третій принцип, що лежить в основі забезпечення прав молоді людини на транснаціональну освіту.

Болонська декларація підтвердила, що можливість влаштування на роботу – це основне питання для вищих закладів у всій Європі; це стратегічна мета, яка не має альтернативи. Працевлаштування – це індикатор успіхів всього Болонського процесу в цілому. Він настільки важливий, що в дискусіях про доцільний термін навчання на будь-якому рівні учасники дійшли висновку, що навчатися, використовуючи принцип „навчання через усе життя”, треба доти, поки не знайдеш роботу.

Таким чином, вищий освітянський поверх європейського простору можуть займати держави, які повністю сприяють студентському самовиявленню, що головним чином забезпечується золотою тріадою – мобільністю, привабливістю, працевлаштуванням.

Це прерогатива, компетенція і обов’язок держави перед молоддю України, системою української освіти та перед європейською співдружністю.

14. Співпраця Міністерства освіти і науки з Європейським Союзом

Сьогодні зв’язки України з Європейським Союзом мають неабияке значення. Адже тепер Україна має спільний кордон з ЄС і статус країни-сусідки. Надзвичайно важливі вони і для освітянської та наукової сфери в житті українського суспільства. Водночас освіта і наука України має давні й глибокі міжнародні, зокрема європейські, зв’язки.

Міністерство освіти і науки України та його заклади освіти співпрацюють з Європейським Союзом у рамках Програми трансєвропейського співробітництва в галузі вищої освіти.

Нова політика сусідства є доповненням до відносин між Україною та Європейським Союзом, установлених Угодою про партнерство та співробітництво між Україною та Європейським Союзом.

Союз інвестував у процес реформування національної вищої освіти понад 35 мільйонів євро. Всього здійснено 126 проектів у 40 ВНЗ. Із 2003 року в українських університетах

працює ще 14 проектів. За дев'ять років реалізації Програми на конкурс було подано 500 заяв на проекти, які охоплювали понад тисячу вищих навчальних закладів України і країн-членів Євросоюзу.

Міністерство розглядає можливість участі України в таких спільних програмах і проектах Європейського Союзу як „Сократес” – європейська програма освіти, спрямована на розвиток європейського виміру та підвищення якості освіти шляхом заохочення співробітництва між країнами-учасницями; „Леонардо да Вінчі” – програма у сфері професійної освіти і підвищення кваліфікації.

Велику увагу Міністерство освіти і науки приділяє проведенню громадських читань з проблем європейської інтеграції, оскільки вважається, що активна участь громадян України є головною передумовою прискорення євроінтеграційних процесів.

Розвиток транскордонного співробітництва і розширення міждержавних відносин із країнами-членами ЄС і країнами-кандидатами на вступ до ЄС сприятиме впровадженню європейських норм і стандартів у освіті, науці й техніці, поширенню власних освітніх здобутків у Європейський Союз і країни-кандидати на вступ до ЄС, а також зростанню в Україні європейської культурної ідентичності та інтеграції до загальноєвропейського інтелектуально-освітнього і науково-технічного середовища.

15. Перелік нормативних документів Міністерства освіти і науки України та рекомендованої літератури з питань запровадження кредитно-модульної системи

1. **Перелік вищих навчальних закладів**, що заявили про участь в педагогічному експерименті щодо запровадження кредитно-модульної системи організації навчального процесу/ Додаток до Наказу МОН України № 48 від 23.01.2004 р.

2. **Перелік необхідних умов** для запровадження кредитно-модульної системи організації навчального процесу у навчальних закладах III–IV рівнів акредитації/ Додаток до Рішення колегії Міністерства освіти і науки України від 24.04.2003 р. Протокол № 5/5-4.

3. **Перелік регіональних базових вищих навчальних закладів** / Додаток до Наказу МОН України № 48 від 23.01.2004 р.

4. **План заходів** з підготовки до проведення педагогічного експерименту щодо запровадження кредитно-модульної системи організації навчального процесу у вищих навчальних закладах III-IV рівнів акредитації/ Додаток до Рішення колегії Міністерства освіти і науки України від 24.04.2003 р. Протокол № 5/5-4.

5. **Про затвердження Програми дій** щодо реалізації положень Болонської декларації в системі вищої освіти і науки України на 2004-2005 роки/ Наказ МОН України № 49 від 23.01.2004 р.

6. **Про проведення науково-практичного семінару** з питань запровадження кредитно-модульної системи організації навчального процесу / Наказ МОН України № 740 від 06.11.2003 р.

7. **Про проведення педагогічного експерименту** з кредитно-модульної системи організації навчального процесу / Наказ МОН України № 48 від 23.01.2004 р..

8. **Про проведення педагогічного експерименту** щодо запровадження кредитно-модульної системи організації

навчального процесу у вищих навчальних закладах III-IV рівнів акредитації/ Рішення колегії Міністерства освіти і науки України від 24.04. 2003 р. Протокол № 5/5 – 4.

9. **Програма дій** щодо реалізації положень Болонської декларації в системі вищої освіти і науки України на 2004-2005 роки / Додаток до Наказу МОН України № 49 від 23.01.2004 р.

10. **Програма проведення педагогічного експерименту** щодо запровадження кредитно-модульної системи організації навчального процесу у вищих навчальних закладах III-IV рівнів акредитації / Додаток до Наказу МОН України № 48 від 23.01.2004 р.

11. **Гришар Ж.-П.** Европа и гармонизация систем образования // Гуманитарні науки. – 2003. – № 2. – С. 22-25.

12. **Жовта І.** Понад чотири тисячі старшокласників, які цього року закінчують школу, взяли участь у сертифікаційно-зовнішньому тестуванні // Освіта України. – 2003. – № 34. –13 травня. - С. 3.

13. **Жовта І.** Українські вищі навчальні заклади впроваджують кредитно-модульну систему підготовки студентів // Освіта України. – 2004. – № 7. –27 січня. - С. 5-6.

14. **Заходи** щодо реалізації положень Болонської декларації в системі вищої освіти і науки України на 2004-2005 роки / Додаток до Наказу МОН України № 49 від 23.01.2004 р.

15. **Карпенко М., Бершадская М.** О переводе нормативов государственного образовательного стандарта высшего профессионального образования в зачетные единицы (кредиты) // Инновации в образовании. – 2002. - № 6. – С. 19.

16. **Ковальчук Т.** Українській освіті – європейські стандарти // Аудиторія. – 2003. – Ч. 36. – 28 листопада - 4 грудня. – С. 3.

17. **Ковальчук Т.** Чому навіть відмінники бояться сесії? // Аудиторія. – 2003. – Ч. 18. –6-12 червня. – С. 5.

18. **Кредитно-модульна система в навчальному процесі: Наступного навчального року в деяких ВНЗ**

проходитиме експеримент щодо її введення // Освіта України. – 2003. – № 34. – 13 травня. – С. 3.

19. **Кукин А.В.** Математическая модель распределения учебной нагрузки в течение семестра // Стандарты и мониторинг в образовании. – 2003. - № 6. – С. 48-50.

20. **Лавров Є.** Університет, в якому відмовились від сесій, а власну оцінку можна запланувати ще на початку семестру // Освіта. – 2004. – № 2. – 7-14 січня. – С. 6.

21. **Лозинський О.** Концептуальні засади кредитно-модульної системи організації навчального процесу та особливості формування навчальної програми підготовки фахівця: Доповідь на Всеукраїнській науково-практ. семінарі “Інтеграція в Європу – через освіту” // Аудиторія. – 2003. – Ч. 37. – 5-11 грудня. – С.7-9.

22. **Луцик Д.** Без слова музики нема... Про кредитно-модульну систему організації навчального процесу та дещо інше // Освіта. – 2004. – № 19. – 14-21 квітня. – С. 6.

23. **Павленко А.Ф.** До Європейського простору вищої освіти // Економіст. – 2003. – № 17-18. – Грудень. – С. 2-3.

24. **Перелік ВНЗ – учасників педагогічного експерименту щодо запровадження кредитно-модульної системи організації навчального процесу** // Освіта. – 2004. – № 8. – 11-18 лютого. – С. 5.

25. **Приходиться думать** // Alma-mater: (Вестник высшей школы). – 2003. - № 2. – С. 31.

26. **Програма проведення педагогічного експерименту щодо впровадження кредитно-модульної системи організації навчального процесу у ВНЗ III – IV рівнів акредитації** // Освіта. – 2004. - № 8. – 11-18 лютого. - С. 4.

27. **Пузанков Д., Федоров И. Шадриков В.** Двухступенчатая система подготовки специалистов // Высшее образование в России. – 2004. - № 2. – С. 3-11.

28. **Резолюція науково-практичного семінару “Кредитно-модульна система підготовки фахівців у контексті Болонської декларації”**, що відбувся 21-22 листопада 2003 року у м. Львові на базі Національного університету “Львівська політехніка”.

29. **Рудавський Ю.** Кредитно-модульна система організації навчального процесу як необхідна умова інтеграції вищої технічної освіти в Україні в європейській освітній простір: Доповідь на нараді ректорів ВНЗ, Харків, 17-18 березня 2004 р. // Аудиторія. – 2004. – Ч. 10. – 26 березня – 1 квітня. – С. 4-5.

30. **Рудавський Ю.** Про участь Національного університету “Львівська політехніка” в експерименті Міністерства освіти і науки України в запровадженні кредитно-модульної системи підготовки фахівців: Доповідь на конференції колективу “Львівської політехніки” 17.06.03 // Аудиторія. – 2003. – Ч. 20. – 27 червня – 3 липня. – С. 4-5.

31. **Сікорський П.І.** Експериментальне положення про кредитно-модульну технологію навчання у ВНЗ // Освіта. – 2004. - № 19. – 14-21 квітня. - С. 4-5.

32. **Сікорський П.І.** Якість вищої освіти – основна вимога Болонського процесу // Освіта. – 2004. - № 19. – 14-21 квітня. - С. 3.

33. **Сметанская О.** В следующем учебном году некоторые отечественные вузы намерены отказаться от традиционной сессии // Факты. – 2003. - № 89. – 22 мая. - С. 5.

34. **Смирнов С.А.** Использование зачетных единиц в высшем образовании // Высшее образование сегодня. – 2002. - № 9. – С. 14-17.

35. **Степко М.** Вища школа зорієнтована на фундаментальну підготовку, і ми робимо все, щоб її зберегти: Бесіда з заступн. міністра МОНУ М. Степком // Вища школа. – 2003. - № 2-3. – С. 18-37.

36. **Тимчасове Положення про організацію навчального процесу в кредитно-модульній системі підготовки фахівців** // Освіта. – 2004. - № 8. – 11-18 лютого. – С. 4-5.

37. **Управління якістю освіти** // Освіта. – 2004. - № 4. – 21-28 січня. – С. 9.

38. **Цехмістрова Г.С.** На рівні міжнародних вимог. Освітні інновації у вищих навчальних закладах // Гуманітарні науки. – 2003. - № 2. – С. 32-39.

ДОДАТКИ

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Н А К А З

м. Київ

№ 48 від 23.01.2004р.

***Про проведення педагогічного експерименту
з кредитно-модульної системи
організації навчального процесу***

З метою організації проведення педагогічного експерименту щодо запровадження кредитно-модульної системи організації навчального процесу у вищих навчальних закладах III-IV рівнів акредитації

НАКАЗУЮ:

1. Затвердити:

- Програму проведення педагогічного експерименту щодо впровадження кредитно-модульної системи організації навчального процесу у вищих навчальних закладах III-IV рівнів акредитації, що додається;

- Тимчасове положення про організацію навчального процесу в кредитно-модульній системі підготовки фахівців, що додається;

- Перелік вищих навчальних закладів III-IV рівнів акредитації – учасників педагогічного експерименту, що додається;

- Перелік регіональних базових вищих навчальних закладів, що додається;

- Склад координаційної ради МОН для супроводу та узагальнення результатів педагогічного експерименту, що додається.

2. Встановити, що перелік вищих навчальних закладів – учасників педагогічного експерименту може доповнюватися з ініціативи навчального закладу за погодженням з МОН.

3. Покласти координацію роботи щодо впровадження кредитно-модульної системи організації навчального процесу у вищих навчальних закладах III-IV рівнів акредитації регіону на регіональні базові вищі навчальні заклади.

4. Ректорам вищих навчальних закладів – учасників педагогічного експерименту:

4.1. Забезпечити проведення педагогічного експерименту щодо впровадження кредитно-модульної системи організації навчального процесу.

4.2. Визначити перелік напрямів і спеціальностей для проведення педагогічного експерименту та подати інформацію департаменту вищої освіти до 1 лютого 2004 року за формою, що додається.

4.3. Створити робочу групу з числа науково-педагогічних працівників для організаційного та методичного супроводження експерименту.

4.4. Розробити методичні матеріали для науково-педагогічних працівників та студентів з кредитно-модульної системи організації навчального процесу.

4.5. Забезпечити підготовку та видання навчально-методичних посібників, періодичних видань, збірників з питань впровадження в систему вищої освіти України основних ідей, викладених у Болонській декларації.

4.6. Створити в бібліотеках навчальних закладів інформаційні експозиції, присвячені Болонському процесу, та електронні сторінки з матеріалами Болонського процесу на веб-сайтах навчальних закладів.

4.7. Організувати вивчення Програми проведення педагогічного експерименту та Тимчасового положення про організацію навчального процесу в кредитно-модульній системі з науково-педагогічними працівниками та студентами вищих навчальних закладів-учасників експерименту.

5. Ректорам регіональних базових вищих навчальних закладів:

5.1. Запровадити постійно діючий семінар з питань кредитно-модульної системи організації навчального процесу та обміну досвідом.

5.2. Забезпечити систематичне висвітлення досвіду з впровадження кредитно-модульної системи організації навчального процесу та питань, пов'язаних з Болонським процесом, в засобах масової інформації та в електронних інформаційних мережах.

6. Департаменту вищої освіти (Болюбаш Я.Я.), науково-методичному центру вищої освіти (Левківський К.М.):

6.1. Забезпечити організаційно-методичне супроводження педагогічного експерименту та систематичний моніторинг його результатів.

6.2. Передбачити проведення науково-практичних семінарів, конференцій з підготовки фахівців в кредитно-модульній системі організації навчального процесу.

6.3. Запровадити на веб-сайті МОН спеціальну рубрику для висвітлення питань кредитно-модульної системи організації навчального процесу та забезпечити регулярне оновлювання інформації.

7. Контроль за виконанням наказу покласти на заступника Міністра М.Ф.Степка.

Міністр

В.Г. Кремень

Затверджено наказом МОН України
від 23.01.2004 р. № 48

ПРОГРАМА

проведення педагогічного експерименту щодо впровадження кредитно-модульної системи організації навчального процесу у вищих навчальних закладах III-IV рівнів акредитації

Термін проведення експерименту:

Перший етап (2003 - 2004 роки) передбачає розроблення навчально-методичних матеріалів, змісту освіти, форм організації навчального процесу тощо, їх апробація в експериментальних групах, визначених напрямів підготовки, спеціальностей.

Другий етап (2005 - 2008 роки) передбачає внесення коректив до експериментальних матеріалів та їх апробація на більшому масиві учасників експерименту.

Тема експерименту – кредитно-модульна система організації навчального процесу у вищих навчальних закладах України.

Актуальність експерименту – створення передумов для входження освіти України до єдиного європейського та світового освітнього і наукового простору шляхом впровадження в систему вищої освіти України основних ідей, сформульованих Болонською декларацією 1999 року та іншими документами Болонського процесу:

- побудова Європейської зони вищої освіти як передумови розвитку мобільності громадян з можливістю їх працевлаштування;
- формування та зміцнення інтелектуального, культурного, соціального та науково-технічного потенціалу України як складової Європи;
- посилення міжнародної конкурентоспроможності як національної, так і Європейської систем вищої освіти, підвищення їх престижності у світі;
- конкуренція з іншими системами вищої освіти за студентів, вплив та престиж;
- підвищення визначальної ролі вищих навчальних закладів у розвитку національних та Європейських культурних цінностей (вищі навчальні заклади як носії національної та Європейської свідомості).

Об'єкт експерименту – система вищої освіти України.

Предмет експерименту – кредитно-модульна система організації навчального процесу (далі – КМСОНП) у вищих навчальних закладах III-IV рівнів акредитації.

Мета експерименту – розробити та експериментально перевірити технологію застосування елементів Європейської кредитно-трансферної та

акумулюючої системи (далі – ECTS) в системі вищої освіти України та створення сучасної системи управління якістю освітньої діяльності суб'єктів навчального процесу.

Робоча гіпотеза полягає у тому, що існуюча в Україні система вищої освіти забезпечує якісну підготовку студентів, їх конкурентоспроможність на національному і міжнародному ринках праці, але потребує адаптації до вимог, які передбачені ECTS.

Для досягнення мети експерименту та перевірки робочої гіпотези ставляться такі **завдання**:

На рівні Міністерства освіти і науки України

1. Завершити розроблення та введення в дію державного стандарту вищої освіти, галузевих стандартів вищої освіти за напрямками, які включені до експерименту.

2. Забезпечити фінансування педагогічного експерименту.

3. Створити координаційну раду Міністерства освіти і науки України для забезпечення проведення експерименту і впровадження його результатів.

4. Визначити перелік напрямів підготовки та вищих навчальних закладів – учасників експерименту.

5. Довести до вищих навчальних закладів – учасників експерименту матеріали щодо організації навчального процесу в європейських університетах за системою ECTS та нормативно-методичні матеріали, що регламентують організацію і технологію проведення експерименту.

На рівні вищого навчального закладу

1. Вжити заходів щодо проведення експерименту.

2. Створити робочу групу для організаційного та методичного супроводження експерименту.

3. Ознайомити науково-педагогічних працівників зі змістом та умовами проведення експерименту.

4. Підготувати план заходів щодо проведення експерименту, що включає адаптацію освітньо-професійних програм підготовки за відповідними напрямками до академічно-орієнтованих програм європейських університетів, розробку нормативних та методичних матеріалів з дисциплін навчальних планів на основі залікових кредитів України та ECTS тощо.

Очікувані результати:

- підвищення якості вищої освіти, конкурентоспроможності випускників та престижу національної вищої освіти;
- введення в дію системи стандартів вищої освіти з урахуванням специфіки кредитно-модульної системи;

- створення системи оцінювання якості освіти студентів, яка найбільш адаптована до вимог Болонської декларації;
- нормативно-методичне забезпечення академічної мобільності студентів у вітчизняному та європейському освітянському просторі й створення передумов взаємного визнання дипломів державного зразка про вищу освіту на принципах, передбачених ECTS;
- відпрацювання робочого варіанту КМСОНП та необхідної науково-методичної документації з експериментальних напрямів.

Директор департаменту
вищої освіти

Я. Я. Болюбаш

ТИМЧАСОВЕ ПОЛОЖЕННЯ
про організацію навчального процесу в кредитно-модульній
системі підготовки фахівців

Вступ

Подальші соціально-економічні й політичні зміни в суспільстві, зміцнення державності України, входження її в цивілізоване світове співтовариство неможливі без структурної реформи національної системи вищої освіти, спрямованої на забезпечення мобільності, працевлаштування та конкурентоспроможності фахівців з вищої освіти.

Однією із передумов входження України до єдиної Європейської зони вищої освіти є реалізація системою вищої освіти України ідей Болонського процесу.

На виконання першочергових завдань, що впливають з вищезазначеного, рішенням Колегії Міністерства освіти і науки України від 28 лютого 2003 р. (протокол № 2/3-4) та від 24 квітня 2003 р. (протокол №5/5-4) передбачено проведення з 2003/2004 навчального року педагогічного експерименту щодо впровадження кредитно-модульної системи організації навчального процесу (далі – КМСОНП) у вищих навчальних закладах III-IV рівнів акредитації.

При розробці цього положення враховано засади Європейської кредитно-трансферної та акумулюючої системи (далі – ECTS).

1. Основні терміни, поняття та їх визначення

У положенні використано терміни, що подані у Законах України “Про вищу освіту” від 17.01.2002 р. №2984-III та “Про інноваційну діяльність” від 04.07.2002 р. №40-V, Державному класифікаторі професій ДК 003-95, Державному класифікаторі видів економічної діяльності ДК 009-96, Комплексі нормативних документів для розробки складових системи стандартів вищої освіти (додаток №1 до наказу Міновіти України від 31.07.98 р. №285 зі змінами та доповненнями, що введені розпорядженням Міністерства освіти і науки України від 05.03.2001 р. № 28-р) та введені нові терміни відповідно до цілей цього положення, а саме:

- ***кредитно-модульна система організації навчального процесу*** (далі - КМСОНП) – це модель організації навчального процесу, яка ґрунтується на поєднанні модульних технологій навчання та залікових освітніх одиниць (залікових кредитів);

- **заліковий кредит** – це одиниця виміру навчального навантаження необхідного для засвоєння змістових модулів або блоку змістових модулів;
- **модуль** – це задокументована завершена частина освітньо-професійної програми (навчальної дисципліни, практики, державної атестації), що реалізується відповідними формами навчального процесу;
- **змістовий модуль** – це система навчальних елементів, що поєднана за ознакою відповідності певному навчальному об'єктові.

2. Мета та завдання

Метою впровадження КМСОНП є підвищення якості вищої освіти фахівців і забезпечення на цій основі конкурентоспроможності випускників та престижу української вищої освіти у світовому освітньому просторі.

Основними завданнями КМСОНП є:

- адаптація ідей ECTS до системи вищої освіти України для забезпечення мобільності студентів у процесі навчання та гнучкості підготовки фахівців, враховуючи швидкозмінні вимоги національного та міжнародного ринків праці;
- забезпечення можливості навчання студентів за індивідуальною варіативною частиною освітньо-професійної програми, що сформована за вимогами замовників та побажаннями студента і сприяє його саморозвитку і відповідно підготовці до життя у вільному демократичному суспільстві;
- стимулювання учасників навчального процесу з метою досягнення високої якості вищої освіти;
- унормування порядку надання можливості студенту отримання професійних кваліфікацій відповідно до ринку праці.

3. Загальні положення

3.1. Для впровадження КМСОНП вищій навчальній заклад повинен мати такі основні елементи ECTS:

- **інформаційний пакет** – загальна інформація про університет, назва напрямів, спеціальностей, спеціалізацій спеціальностей, анотації (змістові модулі) із зазначенням обов'язкових та вибіркових курсів, методики і технології викладання, залікові кредити, форми та умови проведення контрольних заходів, система оцінювання якості освіти тощо;
- **договір про навчання** між студентом і вищим навчальним закладом (напрямок, освітньо-кваліфікаційний рівень, порядок і джерела фінансування, порядок розрахунків);
- **академічна довідка оцінювання знань**, що засвідчує досягнення студента в системі кредитів і за шкалою успішності на національному рівні та за системою ECTS.

3.2. Формування *індивідуального навчального плану* студента здійснюється на підставі переліку змістових модулів (блоків змістових модулів навчальних дисциплін), що сформовані на основі освітньо-професійної програми підготовки і структурно-логічної схеми підготовки фахівців. Навчальна дисципліна формується як система змістових модулів, передбачених для засвоєння студентом, об'єднаних в блоки змістових модулів – розділи навчальної дисципліни.

3.3. Реалізація *індивідуального навчального плану* студента здійснюється протягом часу, який не перевищує граничного терміну навчання. *Нормативний термін навчання* визначається на підставі галузевих стандартів вищої освіти. *Граничний термін може перевищувати нормативний на 1 рік. Різниця між граничним і нормативним термінами не фінансується з державного бюджету.*

3.4. *Індивідуальний навчальний план* студента включає нормативні та вибіркові змістові модулі, що можуть поєднуватися у певні навчальні дисципліни. *Нормативні змістові модулі* необхідні для виконання вимог нормативної частини освітньо-кваліфікаційної характеристики. *Вибіркові змістові модулі* забезпечують підготовку для виконання вимог варіативної частини освітньо-кваліфікаційної характеристики, у тому числі відповідність обсягу підготовки, передбаченому нормативним терміном навчання. Вони дають можливість здійснювати підготовку за спеціалізацією певної спеціальності та сприяють академічній мобільності і поглибленій підготовці в напрямках, визначених характером майбутньої діяльності. *Сукупність нормативних змістових модулів визначає нормативну (обов'язкову) складову індивідуального навчального плану студента.*

3.5. Змістові модулі соціально-гуманітарних та фундаментальних нормативних навчальних дисциплін на споріднених напрямках повинні бути *уніфікованими в установленому порядку.*

3.6. *Індивідуальний навчальний план* студента за певним напрямом формується особисто студентом під керівництвом *куратора* в КМСОНП.

3.7. При формуванні *індивідуального навчального плану* студента на наступний навчальний рік *враховується фактичне виконання* студентом *індивідуальних навчальних планів* поточного і попередніх навчальних років.

Формування *індивідуального навчального плану* студента за певним напрямом *передбачає можливість індивідуального вибору* змістових модулів (дисциплін) з дотриманням послідовності їх вивчення відповідно до структурно-логічної схеми підготовки фахівців. При цьому сума обсягів обов'язкових та вибіркових змістових модулів, передбачених для вивчення протягом навчального року, повинна становити не більше 44 кредитів (не менше 60 залікових кредитів).

Система дає змогу здійснювати перехід студента в межах споріднених напрямів підготовки (певної галузі знань).

3.8. *Спорідненість напрямів підготовки* визначається спільністю переліку змістових модулів, які відносяться до нормативної складової індивідуального навчального плану студента цих напрямів підготовки, коли різниця між обсягами необхідних змістових модулів може бути засвоєна студентом у межах граничного терміну підготовки.

3.9. *Зарахування змістових модулів* (дисциплін), включених в індивідуальний навчальний план, здійснюється за результатами певного виду контролю якості освіти студента протягом навчального року, як правило, без організації екзаменаційних сесій.

3.10. *Система оцінювання* якості освіти студента (зарахування залікових кредитів) має бути стандартизованою та формалізованою.

4. Принципи

4.1. Для впровадження КМСОНП слід дотримуватися таких принципів:

- *Порівняльної трудомісткості кредитів*, який полягає в досягненні кожним студентом встановлених ECTS норм, які забезпечують академічну мобільність студентів, державне й міжнародне визнання результатів освіти на конкретних етапах виконання студентом індивідуального навчального плану.

- *Кредитності* полягає в декомпозиції змісту освіти й навчання на відносно єдині та самостійні за навчальним навантаженням студентів частки, які забезпечують:

- а) на рівні індивідуального навчального плану - набір (акумулювання) заданої трудомісткості кількості кредитів, які відповідають розрахунковій нормі виконання студентом навчального навантаження в умовах кредитно-модульної організації навчального процесу;

- б) на рівні вивчення навчальної дисципліни - набір (аккумуляція) заданої для даної дисципліни кількості кредитів, що включають в себе виконання необхідних видів діяльності, які передбачені програмою вивчення навчальної дисципліни.

- *Модульності* визначає підхід до організації оволодіння студентом змістовими модулями і проявляється через специфічну для модульного навчання організацію методів і прийомів навчально-виховних заходів, основним змістом яких є активна самостійно-творча пізнавальна діяльність студента.

- *Методичного консультування* – полягає в науковому та інформаційно-методичному забезпеченні діяльності учасників освітнього процесу.

- *Організаційної динамічності* полягає в забезпеченні можливостей зміни змісту навчання з урахуванням динаміки соціального замовлення і потреб ринку праці.

- *Гнучкості та партнерства* полягає в побудові системи освіти так, щоб зміст навчання й шляхи досягнення цілей освіти та професійної підготовки відповідали індивідуальним потребам і можливостям студента.
- *Пріоритетності змістової й організаційної самостійності та зворотного зв'язку* полягає у створенні умов організації навчання, що вимірюється та оцінюється результатами самостійної пізнавальної діяльності студентів.
- *Науковості та прогностичності* полягає у побудові (встановленні) стійких зв'язків змісту освіти з науковими дослідженнями.
- *Технологічності та інноваційності* полягає у використанні ефективних педагогічних й інформаційних технологій, що сприяє якісній підготовці фахівців з вищою освітою та входженню в єдиний інформаційний та освітній простір.
- *Усвідомленої перспективи* полягає в забезпеченні умов для глибокого розуміння студентом цілей освіти та професійної підготовки, а також можливості їх успішного досягнення.
- *Діагностичності* полягає в забезпеченні можливості оцінювання рівня досягнення та ефективності, сформульованих і реалізованих в системі, цілей освіти та професійної підготовки.

5. *Форми організації навчання*

Формами організації навчального процесу в умовах КМСОНП є: лекційні, практичні, семінарські, лабораторні та індивідуальні заняття, всі види практик та консультацій, виконання самостійних завдань студентів та інші форми і види навчальної та науково-дослідницької діяльності студентів.

6. *Організаційно-методичне забезпечення*

Організаційно-методичне забезпечення КМСОНП передбачає використання всіх документів, регламентованих чинною нормативною базою щодо вищої освіти, адаптованих і доповнених з урахуванням особливостей цієї системи.

7. *Контроль успішності студента*

Контроль успішності студента здійснюється з використанням методів і засобів, що визначаються вищим навчальним закладом. Академічні успіхи студента визначаються за допомогою системи оцінювання, що використовується у вищому навчальному закладі, реєструється прийнятим у вищому навчальному закладі чином з обов'язковим переведенням оцінок до національної шкали та шкали ECTS.

Оцінки студентів можна виставляти так:

За шкалою ECTS	За національною шкалою	За шкалою навчального закладу (як приклад)
A	відмінно	90–100
BC	добре	75–89
DE	задовільно	60–74
FX	незадовільно з можливістю повторного складання	35–59
F	незадовільно з обов'язковим повторним курсом	1–34

FX означає: „незадовільно” – необхідно виконати певну додаткову роботу для успішного складання;

F означає: „незадовільно” – необхідна значна подальша робота.

Державна атестація студентів проводиться відповідно до чинної нормативної бази.

8. Особливості переведення, відрахування, поновлення студентів та переривання їхнього навчання

8.1. Загальний порядок переведення, відрахування, поновлення студентів та переривання їхнього навчання зазначений у “Положенні про порядок переведення, відрахування та поновлення студентів вищих закладів освіти”, затвердженого Міністерством освіти від 15.07.96 р. № 245.

8.2. При переведенні (п.10) студент додатково додає до заяви копію договору про навчання в попередньому навчальному закладі, академічну довідку за весь період навчання, з обов'язковим зазначенням назв дисциплін, загальної кількості годин, залікових кредитів, передбачених на їх вивчення та форм контролю.

При позитивному розгляді ректором заяви, деканат проводить Perezархування результатів навчання з дисциплін шляхом порівняння кількості залікових кредитів і обсягу змістових модулів та визначає академічну різницю нормативних змістових модулів, яка не повинна перевищувати, як правило, 10 навчальних дисциплін.

8.3. Відрахування студента за академічну неуспішність здійснюється у випадках невиконання студентом індивідуального навчального плану, незарахованих результатів семестрових контролів 3-х змістових модулів або у зв'язку з неможливістю сформувати студентом індивідуального плану на наступний рік внаслідок незарахування йому запланованих змістових модулів та обмежень, накладених структурно-логічною схемою підготовки, а також за порушення умов договору про навчання.

8.4. Студент може взяти перерву у навчанні (академічну відпустку, повторний курс), згідно з порядком надання академічної відпустки та

повторного курсу, зазначеного у “Положенні про академічні відпустки та повторне навчання у вищих закладах освіти” від 06.06.96 р. № 191.

9. Стипендіальне забезпечення студентів

9.1. Стипендіальне забезпечення студентів здійснюється за підсумками виконання індивідуального навчального плану, виходячи з основних положень: “Порядку призначення, виплати та розмірів стипендіального забезпечення учнів, студентів, курсантів, слухачів, клінічних ординаторів, аспірантів і докторантів”, затвердженого Кабінетом Міністрів України від 08.08.2001 р. № 950.

9.2. При перевищенні граничного терміну навчання стипендія студентам не назначається у зв'язку з відсутністю фінансування з бюджету цього етапу навчання.

10. Контроль за індивідуальним навчальним планом студента

10.1 Надання кваліфікованих консультацій щодо формування індивідуального навчального плану студента, його реалізації протягом всього періоду навчання покладається на куратора.

10.2 Куратором може бути науково-педагогічний працівник випускової кафедри, як правило, професор або доцент, ґрунтовно ознайомлений з вимогами відповідних галузевих стандартів вищої освіти.

Куратор призначається наказом ректора вищого навчального закладу за поданням декана відповідного факультету (директора інституту). У рамках виконання своїх функцій куратор підпорядкований заступнику декана факультету (заступнику директора інституту), який відповідає за формування індивідуального навчального плану студента.

10.3 На куратора покладається виконання таких основних завдань:

- ознайомлення студентів з нормативно-методичними матеріалами (інформаційним пакетом тощо), які регламентують організацію навчального процесу за кредитно-модульною системою.

- надання рекомендацій студентам щодо формування їх індивідуального навчального плану з урахуванням засвоєних змістових модулів (навчальних дисциплін) за час перебування в інших вищих навчальних закладах України або за кордоном.

- погодження індивідуального навчального плану студента та подання його на затвердження деканові факультету (директорові інституту).

- контроль за реалізацією індивідуального навчального плану студента на підставі відомостей про зараховані студенту залікові кредити з подальшим поданням пропозицій щодо продовження навчання студента або щодо його відрахування.

10.4 Куратор має право:

- відвідувати всі види занять студента згідно з його індивідуальним навчальним планом .

- подавати пропозиції деканові факультету (директорові інституту) щодо переведення на інший курс, відрахування та заохочення студента.

- брати участь у засіданнях кафедри та вчених рад факультетів (інститутів).

- подавати пропозиції щодо покращення навчального процесу та діяльності кураторів.

11. Особливості нормування навчального навантаження

В умовах проведення педагогічного експерименту з КМСОНП встановлюються норми часу:

- для проведення підсумкової атестації із залікового кредиту – 0,25 годин на одного студента;
- за керівництвом куратора – 4 години на кожного студента за навчальний рік.

Інші норми часу регламентовані наказом МОН від 07.08.2002 р. № 450 “Про затвердження норм часу для планування і обліку навчальної роботи та переліків основних видів методичної, наукової й організаційної роботи педагогічних і науково-педагогічних працівників вищих навчальних закладів”.

Директор департаменту
вищої освіти

Я. Я. Болюбаш